

Міністерство освіти і науки України
Національний університет “Острозька академія”
Навчально-науковий центр заочно-дистанційного навчання
Кафедра національної безпеки та політології

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра на тему:
**“Президент України у сфері національної безпеки і оборони:
роль та компетенція”**

Виконав студент II курсу, групи ЗМНБ-21
спеціальності 256 Національна безпека (за окремими
сферами забезпечення і видами діяльності)
Томачевський Євгеній Володимирович

Керівник – кандидат юридичних наук, доцент
Скарабарчук Олександр Григорович

Рецензент – кандидат юридичних наук, доцент
Ірха Юрій Богданович

Острог, 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ПРЕЗИДЕНТ У СТРУКТУРІ МЕХАНІЗМУ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ: РОЛЬ ТА КОМПЕТЕНЦІЯ.....	8
1.1. Функції та повноваження президента в сучасних республіканських формах правління.....	8
Місце інституту президента в системі органів державної влади	9
Функції президента	11
1.2. Роль та компетенція президента у сфері національної безпеки і оборони .	13
1.3. Основи конституційного статусу Президента України	28
<i>Висновки до Розділу I</i>	<i>42</i>
РОЗДІЛ II. ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ СУБ'ЄКТІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ	45
2.1. Роль та місце Президента України у сфері національної безпеки й оборони держави.....	45
2.2.Функції та повноваження Президента України у сфері національної безпеки й оборони.....	54
2.3.Керівництво та координація Президентом України діяльності органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони України	68
2.4.Повноваження Президента України щодо здійснення демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони України	71
<i>Висновки до Розділу II.....</i>	<i>76</i>
ВИСНОВКИ	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	82

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сьогодні, в умовах повномасштабної війни України з Російською Федерацією роль Президента України в гарантуванні державного суверенітету, територіальної цілісності України, забезпеченні її незалежності та національної безпеки стала визначальною. Від особистих зусиль Президента України у статусі верховного представника України на зовнішньополітичній арені, керівника її зовнішньої політикою, Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України, керівного суб'єкта усієї системи сил безпеки та сил оборони України багато в чому залежить підтримка України її стратегічними партнерами та, врешті-решт, успіх на полі бою.

В умовах війни і необхідності консолідації всіх сил держави і суспільства для перемоги над ворогом Президент України повинен стати символом єдності української нації та інституційним уособленням єдності державної влади. Як глава держави, він покликаний об'єднувати суспільні сили навколо ключових конституційних цінностей та завдань. За таких умов набуває граничної актуальності питання про реалізацію Президентом України його функцій і повноважень у сфері національної безпеки і оборони. Правове забезпечення функцій та повноважень Президента України у сфері національної безпеки і оборони виявляє низку проблем, які об'єктивно ускладнюють реалізацію статусу Президента України як гаранта державного суверенітету, територіальної цілісності України, провідного суб'єкта, що забезпечує незалежність та національну безпеку нашої держави.

Після внесення 8 грудня 2004 р. до Конституції України змін і доповнень Президент України втратив ефективні конституційні інструменти впливу на Кабінет Міністрів України, однак залишився тісно функціонально поєднаний із системою очолюваних Урядом органів виконавчої влади і залежний від них.

За наявної форми правління єдиним ефективним легальним засобом впливу Президента України на діяльність Кабінету Міністрів України у сфері національної безпеки і оборони та в зовнішньополітичній сфері України є

рішення Ради національної безпеки і оборони України, які, відповідно до Закону України “Про Раду національної безпеки і оборони України”, є обов’язковими до виконання органами виконавчої влади. Очевидно, що цього інструменту впливу недостатньо. Оскільки Кабінет Міністрів України опосередковує реалізацію функцій та повноважень Президента України у сфері національної безпеки і оборони та в зовнішньополітичній сфері, необхідне створення ефективного механізму взаємодії Президента України й Кабінету Міністрів України у згаданих сферах.

Мета дослідження є вивчення ролі і місця Президента України у сфері національної безпеки і оборони, його функцій та повноважень у цій сфері.

Сформульована мета дослідження зумовлює постановку наступних дослідницьких завдань:

- вивчити функції та повноваження президента в сучасних республіканських формах правління;
- проаналізувати роль та компетенцію президента у сфері національної безпеки й оборони;
- дослідити основи конституційного статусу Президента України;
- встановити роль та місце Президента України у сфері національної безпеки й оборони держави;
- проаналізувати функції та повноваження Президента України у сфері національної безпеки і оборони України, особливості механізму їх реалізації;
- дослідити керівну та координаційну роль Президента України щодо діяльності органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони України;
- запропонувати авторське бачення шляхів вирішення сформульованих у дослідженні проблем.

Об’єктом дослідження є президент як елемент системи забезпечення національної безпеки й обороноздатності держави.

Предметом дослідження є роль та місце Президента України у сфері національної безпеки й оборони України.

Джерельна база дослідження та ступінь розробленості його проблематики. В основі цього магістерського дослідження лежать роботи таких зарубіжних та вітчизняних дослідників, як Ю. Тодика та В. Яворський (“Президент України: конституційно-правовий статус”, С. Серьогіна “Компетенція Президента України: теоретично-правові засади”, “Конфліктогенність конституцій”), В. Шаповал (“Конституція і виконавча влада”, “Виконавча влада в Україні у контексті форми державного правління (досвід після прийняття Конституції України 1996 року)”, “Державно-правовий конфлікт як категорія науки конституційного права”), Н. Жук (“Система стримувань і противаг у державному апараті: витоки та основний зміст”), Н. Заяць (“Теоретико-правові проблеми інституту президентства в механізмі реалізації державної влади в Україні”, Н. Нижник “Проблеми президентської влади в Україні”, Ф. Бурчак “Конституційний статус Президента України”), В. Авер’янов (“Уряд у механізмі поділу влади: недосконалість вітчизняної конституційної моделі”), В. Погорілко (“Конституція України: проблеми теорії і практики”), С. Холмс (“Посткомуністичний інститут президента”), В. Головатенко (“Основи конституційно-правового статусу Президента України”), Р. Мартинюк (“Організація державної влади у змішаній республіканській формі правління: теоретико-правовий аналіз”, “Роль та місце виконавчої влади у конституційній державі”, “Рада національної безпеки і оборони України: проблемні моменти конституційно-правового статусу”, “Дуалістична організація виконавчої влади: питання теорії та сучасний український досвід”), Г. Гончаренко (“Повноваження Президента України в управлінні сектором безпеки: організаційно-правовий аспект”), А. Арутюнян (“Інститут президента республіки Вірменія”, (“Місце президента в системі політико-правових інститутів пострадянських республік”), Г. Гончаренко (“Повноваження Президента України в управлінні сектором безпеки: організаційно-правовий аспект”), В. Тополинський, А. Остапенко (“Історико-

правовий аналіз законодавчого закріплення повноважень Верховного головнокомандувача Збройних Сил України”), І. Коропатнік, А. Остапенко (“Нормативно-правове закріплення повноважень Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України: сучасний стан та перспективи розвитку”), О. Котляренко (“Характеристика змісту та обсягу повноважень Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України”).

Написання роботи супроводжував перманентний аналіз законодавства, що визначає основи правового статусу Президента України, насамперед – його функції та повноваження у сфері національної безпеки й оборони України: Конституції України, Закону України “Про національну безпеку України” від 21 червня 2018 р., Закону України “Про Кабінет Міністрів України” від 25 березня 1992 р., Закону України “Про Раду національної безпеки і оборони України” від 5 березня 1998 р., Закону України “Про правовий режим воєнного стану” від 12 травня 2015 р., Закону України “Про правовий режим надзвичайного стану” від 16 березня 2000 р., Закону України “Про Збройні Сили України” від 25 березня 1992 р., Закону України “Про Службу безпеки України” від 25 березня 1992 р., Закону України “Про Національну гвардію України” від 13 березня 1992 р., Закону України “Про Національну поліцію” від 2 липня 2015 р. Закону України “Про оборону України” від 6 грудня 1991 р., Стратегії національної безпеки України від 14 вересня 2020 р., Стратегії воєнної безпеки України від 25 березня 2021 р., інших нормативних актів, що регулюють окремі питання правового статусу Президента України, актів Конституційного Суду України, які інтерпретують й уточнюють конституційні положення про функції та повноваження Президента України у сфері національної безпеки й оборони України.

Методи дослідження. Методологічною основою цього дослідження є *юридико-догматичний метод* та *метод компаративно-правового аналізу*. Ці методи застосовувалися для аналізу всіх нормативних документів, що прямо чи побічно визначають функції і повноваження Президента України у сфері

національної безпеки й оборони України. *Історико-правовий метод* було використано у процесі вивчення розвитку правового статусу Служби безпеки України. *Метод системного аналізу* було застосовано для з'ясування місця і ролі Служби безпеки України в системі вітчизняних спецслужб.

Структура дослідження. Структуру наукової роботи зумовлюють її мета й дослідницькі завдання. Вона складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел.

У розділі 1 “Президент у структурі механізму сучасної держави: роль та компетенція” розкрито питання про функції та повноваження президента в сучасних республіканських формах правління (підрозділ 1.1.), роль та компетенцію президента у сфері національної безпеки і оборони (підрозділ 1.2.), проаналізовано основи конституційного статусу Президента України (підрозділ 1.3.).

У розділі 2 “Президент України у системі суб’єктів сектору безпеки і оборони” досліджено роль та місце Президента України у сфері національної безпеки й оборони держави (підрозділ 2.1.), функції і повноваження Президента України у сфері національної безпеки й оборони України (підрозділ 2.2.), питання про керівництво та координацію Президентом України діяльності органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони України (підрозділ 2.3.), статус Президента України як суб’єкта демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони України (підрозділ 2.4.).

У загальних висновках сформульовано підсумкові результати дослідження.

Загальний обсяг роботи – 92 сторінки, з них основної частини – 70 сторінок. Перелік використаних джерел складає 99 найменувань.

РОЗДІЛ І

ПРЕЗИДЕНТ У СТРУКТУРІ МЕХАНІЗМУ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ: РОЛЬ ТА КОМПЕТЕНЦІЯ

1.1. Функції та повноваження президента в сучасних республіканських формах правління

Інститут президента є одним з ключових елементів системи державної влади сучасної правової держави¹. Він становить собою комплекс правових норм, які регулюють порядок обрання, правовий статус, функції, повноваження, механізми відповідальності та взаємодії президента з іншими органами влади.

У загальнотеоретичному розумінні інститут президента охоплює не лише правові засади, але й політичний зміст президентської влади², її символічну та представницьку роль.

Інститут президента є ключовим елементом республіканської форми правління, що забезпечує спадковість влади, конституційну стабільність та легітимність державного управління³. Його правова конструкція базується на принципах народного суверенітету, поділу влади та демократичного контролю. Теоретичне осмислення інституту президента дозволяє виявити закономірності його еволюції, а також визначити його роль у сучасній системі державного управління.

У переважній більшості країн національне законодавство наділяє президента широкими повноваженнями в різних сферах державно-владної діяльності. Однак реальна практика функціонування державного механізму вносить значні корективи у здійснення цих повноважень. Крім таких чинників,

¹ Martyniuk R., Datsiuk O. Post-soviet presidentialized republics: factors of choice of the form of government and difficulties of its classification. Актуальні проблеми та перспективи розвитку публічного права в сучасних умовах : матеріали круглого столу (м. Острого, 16 травня 2022 р.). Острого: Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2022. С. 14-21.

² Holmes S. The Postcommunist Presidency. *East European Constitutional Review*. 1993. Vol. 2. № 4. Р. 36-39.

³ Шаповал В. Президент України: статус і повноваження. К.: Юрінком Інтер, 2019. 256 с.

як обсяг та зміст повноважень президента, співвідношення політичних сил у країні, на його роль у державному механізмі можуть також впливати і політичні традиції та політична культура суспільства, а так само рівень і ступінь самостійності інших органів державної влади. У країнах, де законодавча і судова галузі влади сильні й незалежні, вони суттєво обмежують роль президента в державно-політичному житті країни (Сполучені Штати Америки). В іншому разі існує постійна небезпека надмірної концентрації влади в руках президента (країни Латинської Америки, Африки, пострадянського простору тощо).

У більшості демократичних держав президент виконує функцію глави держави, незалежно від того, чи поєднує він цю функцію з очолюванням виконавчої влади (президентські та напівпрезидентські республіки), чи має переважно церемоніальну роль (парламентські республіки).

Інститут глави держави має довгу історію, що бере початок з монархічних форм правління. Проте як окремий правовий і політичний інститут президентство формувалося в умовах становлення республіканської форми державного правління⁴. Однією з перших держав, де був введений інститут президента як глави держави, стали Сполучені Штати Америки (1787 рік) – президент у США поєднував функції глави держави та виконавчої влади.

Європейські моделі (Франція, Німеччина, Італія) упродовж XIX-XX століть виробили різні конструкції президентської влади, залежно від традицій поділу влади, партійної системи, історичного досвіду⁵. Так, у Франції інститут президента зазнав суттєвих змін між Третьою, Четвертою та П'ятою республіками.

В Україні інститут президентства був запроваджений у 1991 році Законом УРСР «Про заснування посади Президента Української РСР», а його повноваження закріплені у Конституції України 1996 року.

Місце інституту президента в системі органів державної влади

⁴ Серьогіна С. Сутність інституту глави держави та його еволюція у світовій державно-правовій практиці. *Вісник Академії правових наук України*. 2000. № 4 (23). С. 54-65.

⁵ Арутюнян А. Інститут президента Республіки Армения. Сравнительно-правовой анализ. Ереван: Мхитар Гош, 1996. 312 с.

У контексті поділу влади інститут президента займає особливе положення – між гілками влади⁶. Він може бути частиною виконавчої гілки (президентська республіка), інституційно відокремленим арбітром (напівпрезидентська модель), або виконувати в основному представницькі функції (парламентська модель)⁷.

Конституційно-правовий статус президента залежить від:

способу обрання (прямі чи непрямі вибори);

обсягу повноважень;

порядку взаємодії з парламентом, урядом, судовими органами;

способу відповідальності (імпічмент, референдум, конституційна скарга тощо).

В теорії права інститут президента відносять до конституційно-правових інститутів, що регулюють найвищий рівень публічного управління та є символом державного суверенітету.

У науковій літературі виділяються три основні типи президентських моделей:

Президентська модель – президент є главою держави і главою уряду (США, Бразилія). Відсутність інституційного прем'єра;

Парламентська модель – президент обирається непрямо (парламентом), має церемоніальні функції (Німеччина, Італія, Індія);

Напівпрезидентська модель – президент має суттєві повноваження, але уряд відповідальний перед парламентом (Франція, Україна, Польща).

Кожна з моделей має переваги і недоліки. Президентська модель забезпечує стабільність виконавчої влади, але може призводити до концентрації влади. Парламентська – сприяє парламентському контролю, однак у кризових умовах

⁶ Martyniuk R. Prezydent i władza wykonawcza: poszukiwanie optymalnego modelu relacji instytucji. *Wschód Europy*. 2020. Vol. 6. No 1. P. 13-29.

⁷ Мартинюк Р. Президент і виконавча влада: співвідношення інститутів у практиці сучасних республік. *Право України*. 2020. № 3. С. 256-269.

уряди можуть бути нестабільними. Напівпрезидентська – гнучка, але схильна до конфліктів між гілками влади⁸.

Функції президента

Під функціями президента розуміють основні, юридично визначені напрями його діяльності, через які реалізується призначення інституту глави держави в системі поділу влади⁹. Вони формуються з урахуванням форми правління¹⁰, моделі взаємодії гілок влади, історико-політичних особливостей країни.

До головних функцій президента як інституту держави належать:

Конституційна функція

Гарантія дотримання основного закону є основною функцією президента у правовій державі¹¹. Президент виступає як «арбітр» і охоронець конституційного ладу, незалежно від того, є він сильним виконавчим лідером (як у США чи Франції), чи радше формальною фігурою (як у Німеччині чи Італії)¹².

В Україні Конституція України визначає, що Президент є гарантом додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина (ст. 102 Конституції України).

Законодавча функція

У межах законодавчої функції президент:

- бере участь у законотворчому процесі через право законодавчої ініціативи;
- застосовує право вето щодо прийнятих парламентом законів;
- підписує або повертає закони на повторний розгляд;
- має повноваження щодо розпуску парламенту за умов, передбачених

Конституцією.

⁸ Арутюнян А. Место президента в системе политико-правовых институтов постсоветских республик. *Jurisprudencija*. 2005. Т. 77 (69). С. 6.

⁹ Кириченко О. Функціональні межі повноважень Президента України: проблеми доктрини та практики. *Вісник Конституційного Суду України*. 2022. № 3. С. 167-175.

¹⁰ Martyniuk R. Forma rządu współczesnej Ukrainy: próba implementacji francuskich doświadczeń. *Wschód Europy*. 2021. Vol. 7. No 2. P. 61-76.

¹¹ Шаповал В. Сутнісні характеристики конституції як основного закону держави. *Право України*. 2008. № 10. С. 4-12.

¹² Погорілко В. Конституція України: проблеми теорії і практики. *Правова держава*. 2001. Вип. 12. С. 141-158.

У деяких державах (Франція, Польща) президент також може скликати референдуми, виносити питання на всенародне голосування, що посилює його роль у безпосередній демократії.

Виконавча функція

Виконавча функція виявляється через:

- участь у формуванні уряду (призначення прем'єр-міністра, міністрів);
- головування в уряді (в президентських республіках);
- видання указів та розпоряджень;
- контроль за виконанням законів.

У напівпрезидентських республіках (Франція, Україна) виконавча влада є двоголовою: її поділяють між президентом і урядом¹³, що ускладнює систему стримувань і противаг, але також створює механізми балансування¹⁴.

Функція зовнішніх зносин

Президент виконує функцію глави держави у зовнішніх зносинах, зокрема:

- представляє державу в міжнародних організаціях;
- укладає і ратифікує міжнародні договори;
- призначає дипломатичних представників;
- приймає вірчі грамоти іноземних послів.

Ця функція формально відокремлена від внутрішньої політики, проте має тісний зв'язок із безпековою та оборонною сферами.

Оборонна функція

Оборонна функція президента є однією з найбільш важливих у періоди загроз національній безпеці. У більшості держав саме президент є верховним головнокомандувачем збройних сил, має повноваження оголошувати мобілізацію, вводити надзвичайний стан або військовий стан (залежно від конституційних норм).

В Україні відповідно до ст. 106 Конституції України Президент:

¹³ Шаповал В. Виконавча влада в Україні у контексті форми державного правління (досвід після прийняття Конституції України 1996 року). *Право України*. 2016. № 4. С. 72-88.

¹⁴ Авер'янов В. Уряд у механізмі поділу влади: недосконалість вітчизняної конституційної моделі. *Право України*. 2005. № 4. С. 10-16.

- призначає вище військове командування;
- є Головнокомандувачем Збройних Сил України;
- приймає рішення про застосування Збройних Сил України, введення воєнного стану за погодженням з Верховною Радою.

Арбітражна функція

У країнах з конфліктним парламентським середовищем президент може виступати політичним арбітром, посередником між парламентською більшістю та урядом, забезпечуючи стабільність у системі влади¹⁵. Це характерно для Франції, Італії, а також України в умовах коабітації.

Повноваження президента в сучасних республіканських державах мають змінну природу, що залежить від моделі правління, політичного середовища та конституційних норм¹⁶. Чітке розмежування між функціями і повноваженнями, ефективні інститути контролю та визначені межі компетенції забезпечують стабільність і ефективність інституту президентства¹⁷.

Для України актуальним є удосконалення механізму реалізації повноважень у сфері оборони та безпеки; запровадження парламентського моніторингу указів президента; уточнення розмежування повноважень між президентом, парламентом і урядом, особливо в умовах воєнного стану.

1.2. Роль та компетенція президента у сфері національної безпеки і оборони

Повноваження президента у сфері національної безпеки й оборони

Роль та компетенція президента у сфері національної безпеки й оборони різняться залежно від прийнятої форми правління. Водночас можливо виокремити й усталені риси компетенції президента у сфері національної

¹⁵ Головатенко В. Основи конституційно-правового статусу Президента України. *Право України*. 1999. № 5. С. 30-33.

¹⁶ Шаповал В. Президент України: статус і повноваження. К.: Юрінком Інтер, 2019. 312 с.

¹⁷ Кириченко О. Функціональні межі повноважень Президента України: проблеми доктрини та практики. *Вісник Конституційного Суду України*. 2022. № 3. С. 167-175.

безпеки й оборони. Загалом роль президента у сфері національної безпеки та оборони полягає в захисті країни від внутрішніх та зовнішніх загроз, гарантуванні державного суверенітету та територіальної цілісності країни, забезпеченні безпеки та прав її громадян¹⁸. Загальне правило полягає в тому, що президент є верховним головнокомандувачем збройних сил і в цьому статусі особисто ухвалює стратегічні рішення щодо застосування збройних сил держави, здійснює верховне керівництво та координує і контролює діяльність усіх суб'єктів сектору безпеки й оборони. Забезпечення національної безпеки та обороноздатності держави президент здійснює як безпосередньо, так і через спеціальні органи, уповноважені здійснювати функції керівництва та/або координації щодо інших суб'єктів сектору безпеки й оборони держави. В Україні такими органами є, наприклад, Кабінет Міністрів України, Рада національної безпеки і оборони України та Генеральний штаб Збройних Сил України, а в особливий період – Ставка Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України.

Президент є розробником найважливіших документів довгострокового стратегічного планування у сфері національної безпеки й оборони, як наприклад, стратегія національної безпеки держави. Зазвичай розроблення таких документів покладено на спеціальні допоміжні органи в апараті президента чи інші органи зі спеціальною компетенцією у сфері національної безпеки й оборони, очолювані президентом. У процесі забезпечення національної безпеки й обороноздатності держави президент тісно співпрацює з радниками та спеціальними створеними ним консультативними органами з питань національної безпеки й оборони для оцінки прогнозованих та наявних загроз національній безпеці держави, ухвалення відповідних рішень, розроблення стратегічних документів та безпосереднього застосування збройних сил. Ефективна реалізація президентом його компетенції у сфері національної безпеки й оборони передбачає глибоке

¹⁸ Кириченко О. Роль Президента України у сфері національної безпеки: проблеми нормативної реалізації. *Вісник КНУ імені Т. Шевченка. Юридичні науки*. 2022. № 3(132). С. 210-216.

розуміння ним ключових питань національної безпеки й оборони, здатність оперативно ухвалювати складні рішення під час складних, кризових ситуацій, наявність у нього здатності до активної комунікації та взаємодії з різними учасниками процесу забезпечення національної безпеки й обороноздатності держави, зокрема військовими, представниками розвідувальних служб та урядів іноземних держав. На президента також покладено відповідальність за постійне вдосконалення боєздатності збройних сил, їхньої оснащеності, готовності до виконання покладених на них завдань.

Повноваження із забезпечення національної безпеки й обороноздатності держави є важливим елементом конституційно-правового статусу президента за будь-якої форми правління. Ці повноваження цілком відповідають функціональній природі президента і прийнятої в Україні змішаної республіканської форм правління. Оскільки функції президента змішаної республіки впливають насамперед із функцій держави взагалі, йому належить особлива роль у забезпеченні національної безпеки й обороноздатності держави. Президент здійснює керівництво усією системою органів, які безпосередньо забезпечують національну безпеку й обороноздатність держави. Як гарант конституційних цінностей і координатор механізму взаємодії вищих органів держави, президент змішаної республіки покликаний гарантувати суверенітет, незалежність і територіальну цілісність держави, забезпечувати її національну безпеку засобом керівництва, координації й узгодження діяльності органів державної влади у сфері національної безпеки й оборони. Таку роль засвідчує і зміст конституційних повноважень Президента України, суттєва частина яких стосується забезпечення національної безпеки й обороноздатності держави. Забезпечення національної безпеки й обороноздатності держави, як і здійснення керівництва у сфері зовнішньої політики, потребує концентрації державної влади, координації діяльності всіх її галузей із метою проведення узгодженої, цілісної державної політики¹⁹. Кризові ситуації, такі як надзвичайний та воєнний

¹⁹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 53 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу

стан тощо посилюють значення координаційної й узгоджувальної діяльності президента у сфері національної безпеки і оборони держави²⁰. Саме президенту як гаранту конституційних цінностей, верховному головнокомандувачу збройних сил і повинна бути підпорядкована вся сфера державного управління обороною та забезпеченням національної безпеки держави²¹.

Президент як гарант державного суверенітету, незалежності держави та її територіальної цілісності

Конституційне визначення президента гарантом щодо певних сфер суспільного буття чи конституційних цінностей – одна з відмітних ознак змішаної республіканської форми правління. Цю рису змішаної республіки відображає, зокрема, положення ст. 102 Конституції України про те, що Президент України є гарантом державного суверенітету та територіальної цілісності України. Статусу Президента України як гаранта кореспондують, зокрема, положення п. 1 ч. 1 ст. 106 Конституції України про те, що Президент України забезпечує державну незалежність та п. 17 ч. 1 ст. 106 Конституції України про те, що Президент України є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України та здійснює керівництво у сфері національної безпеки й оборони держави.

Подібні положення про статус гаранта окремих елементів національної безпеки наявні в конституціях й інших держав зі змішаною республіканською формою правління. Наприклад, згідно зі ст. 5 Конституції Франції 1958 р.,

Президента України “Про деякі питання керівництва зовнішньополітичною діяльністю держави” від 15 січня 2009 р. № 2-рп/2009. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-09#Text>; Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України “Про деякі питання здійснення керівництва у сферах національної безпеки і оборони” від 25 лютого 2009 р. № 5-рп/2009. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-09#Text>.

²⁰ Горovenko В., Тютюнник В. Актуальні проблеми сектора безпеки та оборони України. *Наука і оборона*. 2014. № 4. С. 24.

²¹ Рудик П. Конституційна реформа в Україні: проблеми та перспективи. К.: Атіка, 2006. С. 95.

Президент “є основним гарантом національної незалежності та територіальної цілісності”²².

З огляду на конституційний статус президента як верховного головнокомандувача збройних сил, на нього зазвичай покладено конституційний обов’язок гарантувати державний суверенітет²³. Наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 126 Конституції Польщі 1997 р., “Президент Республіки ... стоїть на сторожі суверенітету й безпеки держави”²⁴. Президент Франції “є гарантом національної незалежності” (ч. 2 ст. 5 Конституції Франції)²⁵, а Президент Португалії “забезпечує національну незалежність” (ст. 120 Конституції Португалії)²⁶. Згідно зі ст. 102 Конституції України 1996 р., Президент України є гарантом державного суверенітету та територіальної цілісності держави, а відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 106 Конституції України, Президент України забезпечує незалежність Української держави²⁷.

Повноваження президента як верховного головнокомандувача збройних сил

Зі статусом гаранта державного суверенітету безпосередньо пов’язаний статус глави держави як верховного головнокомандувача збройних сил, оскільки верховне керівництво збройними силами країни та іншими передбаченими законом військовими формуваннями – засіб безпосереднього гарантування державного суверенітету та територіальної цілісності держави. Для сучасних конституцій типово закріплення статусу глави держави як верховного

²² Constitution of october 4, 1958. URL : https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/anglais/constiution_anglais_juillet2008.pdf.

²³ Мартинюк Р., Хомич Т. Конституційно-правовий механізм забезпечення державного суверенітету. *Управління та адміністрування в умовах протидії гібридним загрозам національній безпеці : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 22 листопада 2023 р.)*. Київ: ДУІТ, ХНУРЕ, МНТУ. 2023. С. 471-474.

²⁴ Constitution of the Republic of Poland. URL : <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm>.

²⁵ Constitution of october 4, 1958. URL : https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/anglais/constiution_anglais_juillet2008.pdf.

²⁶ Constitution of the Portuguese Republic. URL : <https://www.parlamento.pt/sites/EN/Parliament/Documents/Constitution7th.pdf>.

²⁷ Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/96-вр. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

головнокомандувача збройних сил. У Конституції Сполучених Штатів Америки 1787 р. (ч. 1 розд. 2 ст. II), наприклад, закріплено: “Президент є головнокомандувачем армії і флоту Сполучених Штатів, а також народної міліції окремих штатів під час її дійсної служби Сполученим Штатам...”²⁸. У п. 9 ст. 87 Конституції Італії 1947 р. встановлено, що Президент командує збройними силами й очолює Верховну Раду оборони²⁹. “Президент Республіки ... є Верховним головнокомандувачем збройних сил” – закріплено у ст. 123 Конституції Португалії 1976 р.³⁰. “Президент Республіки, – встановлено у ст. 15 Конституції Франції 1958 р., – є головнокомандувачем збройних сил. Він головує у вищих радах і комітетах національної оборони”³¹. Відповідно до п. h ст. 62 Конституції Іспанії 1978 р., “до обов’язків Короля належить ... здійснення верховного командування збройними силами”³². У Бельгії Король, згідно з Конституцією країни 1994 р., “командує збройними силами” (§ 1 ст. 167)³³. Тому, складаючи присягу перед вступом на трон, він обіцяє “забезпечувати національну незалежність і територіальну цілісність” (ч. 3 ст. 91)³⁴.

У багатьох країнах президент як глава держави та верховний головнокомандувач збройних сил має право оголошувати війну та укласти мир. Особлива значущість цього повноваження зумовлює те, що його здійснення в більшості країн потребує участі (рішення) парламенту чи уряду. У Сполучених Штатах Америки, наприклад, право оголошувати війну належить до компетенції Конгресу (розд. 8 ст. I Конституції Сполучених Штатів Америки)³⁵. Однак

²⁸ United States Constitution. URL : <https://constitutioncenter.org/the-constitution/full-text>.

²⁹ Constitution of the Italian Republic. URL : https://www.senato.it/documenti/repository/istituzione/costituzione_inglese.pdf.

³⁰ Constitution of the Portuguese Republic. URL : <https://www.parlamento.pt/sites/EN/Parliament/Documents/Constitution7th.pdf>.

³¹ Constitution of october 4, 1958. URL : https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/anglais/constitution_anglais_juillet2008.pdf.

³² The Spanish Constitution. URL : <https://www.boe.es/legislacion/documentos/ConstitucionINGLES.pdf>.

³³ The Belgian Constitution. URL : https://www.dekamer.be/kvvcr/pdf_sections/publications/constitution/GrondwetUK.pdf.

³⁴ Там само.

³⁵ United States Constitution. URL : <https://constitutioncenter.org/the-constitution/full-text>.

президент, використовуючи свої повноваження головнокомандувача збройних сил, може віддати наказ про їх застосування за кордоном без санкції Конгресу. Відповідно до закону 1973 р., такі воєнні дії можуть здійснюватися впродовж 60 днів, після чого Конгресу повинна бути надана відповідна доповідь. Президент може на власний розсуд продовжити на 30 днів перебування військ за кордоном, якщо тільки обґрунтує у своєму посланні Конгресу таку необхідність. Водночас Конгрес тотожною резолюцією палат може вимагати від Президента негайно вивести війська з держави, у яку вони були введені, а так само ухвалити рішення про дострокове припинення воєнних дій упродовж згаданого 60-денного періоду³⁶. У виняткових випадках розпочаті Президентом бойові дії можуть бути продовжені на 90 днів, якщо тільки Конгрес не оголосить війну чи не ухвалить спеціальний закон, що дає Президенту можливість здійснювати санкціоновані Конгресом військові акції.

У конституційному статусі головнокомандувача армією і флотом Президент може направляти війська за кордон для “захисту американських інтересів”, у миротворчих цілях тощо. Право Президента ухвалювати рішення про відбиття раптового нападу на Сполучені Штати ніхто не оспорує³⁷.

Повноваження Президента Сполучених Штатів як головнокомандувача збройних сил країни набули суттєвого розширення у ХХ ст. Попри право Конгресу оголошувати війну, Президент часто на власний розсуд використовує збройні сили. Якщо до Другої світової війни вважалися допустимими неоголошені Конгресом так звані президентські війни лише за умови нападу на територію Сполучених Штатів, то нині Президент без оголошення Конгресом війни може розпочати воєнні дії, якщо напад було здійснено на одного із військово-політичних союзників Сполучених Штатів. На практиці саме ці

³⁶ Fisher L. War Powers: The Need for Collective Judgment. *Divided Democracy: Cooperation and Conflict Between the President and Congress*. Edited by James A. Thurber. Washington: CQ Press, 1991. P. 199-218.

³⁷ Deering C. Congress, the President, and War Powers: The Perennial Debate. *Divided Democracy: Cooperation and Conflict Between the President and Congress*. Edited by James A. Thurber. Washington: CQ Press, 1991. P. 171-198.

повноваження Президента були використані для застосування збройних сил Сполучених Штатів за межами країни. Отже, у випадках збройного конфлікту Президент Сполучених Штатів має право розпочати військові дії, але для їх тривалого продовження потрібне схвалення Конгресу. Такий порядок застосування збройних сил забезпечує оперативність ухвалення рішень і відсіч збройній агресії в разі нападу, але залежність Президента від Конгресу в питанні застосування збройних сил мінімізує ризик зловживань з боку Президента.

Президент Сполучених Штатів як верховний головнокомандувач присуджує вищі військові звання, призначає вище військове керівництво, формує Об'єднану групу начальників штабів родів військ (генеральний штаб), призначає міністра оборони (з цивільних осіб).

Право президента оголошувати воєнний та надзвичайний стан

Сучасні конституції наділяють президента як керівний орган, на який покладено забезпечення національної безпеки, правом запроваджувати воєнний та надзвичайний стан як у межах країни, так і в окремих місцевостях.

Зокрема, Президент Сполучених Штатів має право оголошувати надзвичайний стан – як у національному масштабі, так і в окремих штатах. Відповідну постанову Президент негайно передає в Конгрес і публікує в офіційному виданні. Національний надзвичайний стан може бути припинений резолюцією Конгресу, виданням акта Президента чи після завершення строку, на який він був уведений. При оголошенні національного надзвичайного стану Президент може здійснювати лише ті додаткові повноваження, що передбачені законами.

У Конституції України визначено види особливих правових режимів, які можуть бути введені в державі, і порядок їх запровадження. Відповідно до ст. 92 Основного Закону України, винятково законами України визначаються правовий режим воєнного і надзвичайного стану, зон надзвичайної екологічної ситуації. Повноваження ухвалювати рішення про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України надані Президентові України. Також Глава держави ухвалює в разі

необхідності рішення про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, та оголошує в разі необхідності окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації (п. 21 ст. 106 Конституції України)³⁸.

Надзвичайні повноваження президента

У деяких конституціях характер повноважень президента у сфері національної безпеки і оборони держави відображає ідею про те, передбачений конституцією та законодавством перелік повноважень президента як гаранта конституційних цінностей може виявитися недостатнім за певних екстраординарних обставин³⁹. Відповідно до згаданої ідеї, президент як особа, що представляє інтереси країни у складному й небезпечному міжнародному середовищі, не повинна у своїх діях бути зв'язаною правилами, що заважають оперативно діяти в надзвичайних ситуаціях. Противник не буває зв'язаний правилами, і посадова особа, яка зобов'язана відбивати раптові атаки і відповідати на дії не надто розбірливих противників, повинна володіти не меншою свободою дій. Іншими словами, цілком нагальна потреба у швидких рішучих реакціях на зовнішні загрози змушує наділяти президента надзвичайними повноваженнями, які він повинен здійснювати за відповідних екстраординарних обставин⁴⁰. Такі повноваження отримали назву “прихованих” повноважень. Прибічники ідеї “прихованих” повноважень вважають, що президент володіє певними повноваженнями, які прямо не закріплені в конституції, але можуть бути з'ясовані за її змістом опосередковано.

Можливість президента використовувати надзвичайні повноваження передбачена, зокрема, Конституцією П'ятої Французької Республіки 1958 р., яка встановлює: “Коли інститути Республіки, незалежність нації, цілісність її території виявляються під серйозною й безпосередньою загрозою, а нормальне

³⁸ Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/96-вр. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

³⁹ Серьогіна С. Теоретично-правові та організаційні засади функціонування інституту президентства в Україні : моногр. Х.: Ксілон, 2001. С. 135-136.

⁴⁰ Holmes S. The Postcommunist Presidency. *East European Constitutional Review*. 1993. Vol. 2. № 4. P. 36-39.

функціонування конституційних публічних органів припинене, Президент Республіки вживає заходів, яких вимагають ці обставини...” (ч. 1 ст. 16)⁴¹. У решті положень Конституції відповідні заходи, однак, не уточнено. Подібно й у Конституції Казахстану 1995 р. закріплено: “Президент Республіки Казахстан ... у разі, коли демократичні інститути, незалежність і територіальна цілісність, політична стабільність Республіки, безпека її громадян перебувають під серйозною й безпосередньою загрозою та порушено нормальне функціонування конституційних органів держави, після офіційних консультацій із Прем’єр-міністром і головами палат Парламенту Республіки здійснює заходи, яких вимагають ці обставини” (п. 16 ст. 44)⁴².

Укладачами Конституції України була відкинута ідея “прихованих” повноважень Президента. Тому перелік конституційних повноважень Президента України вичерпний і не може бути розширений на законодавчому рівні. Згідно з п. 31 ч. 1 ст. 106 Конституції України, Президент України “здійснює ... повноваження, визначені Конституцією України”⁴³. У Рішенні від 30 жовтня 1997 р. Конституційний Суд України встановив, що “винятки з конституційних норм встановлюються самою Конституцією”⁴⁴. Однак Конституція України не містить винятків із правила, встановленого п. 31 ч. 1 ст. 106.

Отже, Конституція України ні прямо, ні опосередковано не санкціонує здійснення Президентом України будь-яких інших, безпосередньо не передбачених нею повноважень. Оскільки в Конституції України повноваження Президента України визначено безпосередньо і вичерпно, він не може вдаватися

⁴¹ Constitution of october 4, 1958. URL : https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/anglais/constiution_anglais_juillet2008.pdf.

⁴² Constitution of the Republic of Kazakhstan. URL : <https://www.akorda.kz/en/constitution-of-the-republic-of-kazakhstan-50912>.

⁴³ Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/96-вр. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

⁴⁴ Рішення Конституційного Суду України у справі щодо офіційного тлумачення статей 3, 23, 31, 47, 48 Закону України “Про інформацію” та статті 12 Закону України “Про прокуратуру” (справа К. Г. Устименка) від 30 жовтня 1997 р. № 5-зп. *Конституційне судочинство в Україні*. Х.: Консум, 2002. С. 172.

до здійснення своїх конституційних функцій засобом яких-небудь “прихованих” повноважень⁴⁵.

Повноваження президента в зовнішньополітичній сфері

З повноваженнями президента у сфері національної безпеки й оборони тісно взаємопов'язані його повноваження в зовнішньополітичній сфері, оскільки обидві групи повноважень спрямовані на забезпечення національних інтересів і безпеки держави⁴⁶. У Стратегії зовнішньополітичної діяльності України, зокрема, вказано, що пріоритетними напрямками зовнішньополітичної діяльності України є “забезпечення незалежності і державного суверенітету України, відновлення її територіальної цілісності, протидія агресії Російської Федерації, курс на набуття повноправного членства в ЄС та в НАТО...”⁴⁷.

Обсяг зовнішньополітичних повноважень президента, схоже до обсягу повноважень у сфері національної безпеки й оборони залежить від прийнятої форми правління. Ці повноваження визначає чинне законодавство, а рівень і ступінь їх реального здійснення залежать від усталеної політичної практики, звичаїв і традицій політичного життя країни. Положення, які визначають статус президента в зовнішньополітичній сфері, зокрема ті, що закріплюють його статус керівника зовнішньої політики держави, наявні в конституціях, ухвалених після Другої світової війни. “Федеральний Президент, закріплено, наприклад, у ч. 1 ст. 59 Основного Закону Федеративної Республіки Німеччини 1949 р., представляє Федерацію у міжнародно-правових відносинах. Він укладає від

⁴⁵ Мартинюк Р. Забезпечення президентом національної безпеки й обороноздатності держави та доктрина “прихованих” президентських повноважень. *Освіта і наука у сфері національної безпеки: проблеми та пріоритети розвитку : матеріали круглого столу (м. Острого, 27 січня 2023 р.) / за ред. проф. М. С. Романова, доц. Р. С. Мартинюка, доц. О. О. Дацюка. Острого :* Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2023. С. 48-52.

⁴⁶ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України “Про деякі питання здійснення керівництва у сферах національної безпеки і оборони” від 25 лютого 2009 р. № 5-рп/2009. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-09#Text>.

⁴⁷ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року “Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України” : Указ Президента України від 26 серпня 2021 р. № 448/2021. *Офіційний вісник Президента України*. 2021. № 22. Ст. 1056.

імені Федерації договори з іншими державами. Він акредитує та приймає послів”⁴⁸. Згідно з ч. 1 ст. 56 Конституції Іспанії 1978 р., “Король є главою держави, символом її єдності та сталості; він – арбітр і гарант належного функціонування державних інститутів, – здійснює вище представництво іспанської держави у міжнародних відносинах, і особливо у відносинах з тими народами, з якими її пов’язує історична спільність, та здійснює функції, які надано йому Конституцією і законами”⁴⁹.

Лаконічні і водночас чіткі положення про зовнішньополітичні повноваження Президента містить Конституція Сполучених Штатів Америки, яка наділяє Президента правом “за порадою та за згодою Сенату” (верхньої палати Конгресу – Парламенту Сполучених Штатів) укладати міжнародні договори та призначати дипломатичних і консульських представників (розд. 2 ст. II)⁵⁰. Винятково широкі повноваження Президента Сполучених Штатів в зовнішньополітичній сфері ґрунтуються не на конкретних положеннях Конституції, а на рішеннях Верховного Суду Сполучених Штатів та резолюціях Конгресу.

Більш спеціалізований і розгорнутий характер мають правові норми конституцій про зовнішньополітичні повноваження президента в державах зі змішаною республіканською формою правління. Наприклад, відповідно до ст. 14 Конституції Франції 1958 р., “Президент Республіки акредитує послів та надзвичайних посланців в іноземних державах; іноземні посли та надзвичайні посланці акредитуються при ньому”⁵¹; згідно зі ст. 52 Конституції, “Президент Республіки веде переговори про укладання договорів та ратифікує їх. Його

⁴⁸ The Basic Law of the Federal Republic of Germany. URL : <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/39140/73278/F805966327/DEU39140%20English.pdf>.

⁴⁹ The Spanish Constitution. URL : <https://www.boe.es/legislacion/documentos/ConstitucionINGLES.pdf>.

⁵⁰ United States Constitution. URL : <https://constitutioncenter.org/the-constitution/full-text>.

⁵¹ Constitution of october 4, 1958. URL : https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/anglais/constiution_anglais_juillet2008.pdf.

інформують про будь-які переговори щодо укладання будь-якої міжнародної угоди, яка не підлягає ратифікації”⁵².

Реальні можливості президента щодо здійснення зовнішньої політики залежать не лише від його конституційно закріпленої компетенції. Зовнішньополітичні повноваження Федерального Президента Німеччини охоплюють представництво Федерації в міжнародних відносинах, призначення і відкликання послів Німеччини в іноземних державах, прийом акредитованих при ньому повноважних представників іноземних держав. Президент має право укладати від імені Республіки договори з іноземними державами. Загалом Основному Законі Федеративної Республіки Німеччини повноваження президента у сфері зовнішньої політики визначені ширше, ніж у Конституції Сполучених Штатів, однак реальність прямо протилежна. Вирішальне значення має усталена практика здійснення цих повноважень. У країнах із парламентарною формою правління всі зовнішньополітичні повноваження президента здійснює урядом та його очільник – прем’єр-міністр. У країнах зі змішаною республіканською формою правління залежно від розстановки політичних сил можливе як одноосібне керівництво зовнішньою політикою з боку президента, так і певний поділ повноважень між ним та прем’єр-міністром. У президентських республіках президент виразно домінує над іншими керівними суб’єктами у сфері зовнішньої політики.

Отже національна практика в галузі здійснення зовнішньополітичних повноважень виявляє значну варіативність. У демократичних країнах тенденції до концентрації оперативного керівництва зовнішніми відносинами протистоїть тенденція до збереження можливості контролю над її проведенням іншими вищими органами. Тому навіть у президентських республіках, де глава держави має великі повноваження в галузі керівництва зовнішньою політикою, його можливості певною мірою обмежені. Тільки у країнах із монархічними режимами, деспотичним чи абсолютистським правлінням будь-яка реальна

⁵² Constitution of october 4, 1958. URL : https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/anglais/constiution_anglais_juillet2008.pdf.

участь інших органів державної влади у здійсненні зовнішньої політики держави неможлива.

Чинне законодавство, яке детермінує реальна практика функціонування державного механізму, дозволяє виокремити та окреслити компетенцію президента у зовнішньополітичній сфері. Це, по-перше, верховне представництво країни в міжнародних відносинах. Як глава держави президент здійснює вище представництво держави в міжнародних відносинах. Будь-який виступ, заява чи акція президента, незалежно від наявності спеціальних повноважень, покладають на державу певні зобов'язання. З цим пов'язане і право безпосереднього звернення до глав іноземних держав. Це право президент може здійснювати як шляхом послань, так і за допомогою особистих зустрічей. Практика свідчить, що все більшого значення набувають особисті контакти, візити та зустрічі глав держав, а також міжнародні форуми за їх участю. Про це красномовно свідчать контакти найвищого рівня Президента України В. Зеленського з президентами та прем'єр-міністрами іноземних держав. При виїзді глави держави з офіційним візитом за кордон він має право на почесну зустріч і користується особливими пільгами та привілеями.

По-друге, президент часто безпосередньо призначає міністра закордонних справ. В інших випадках призначення міністра закордонних справ відбувається за участі президента. В Україні, наприклад, відповідно до п. 12 ч. 1 ст. 85 Конституції України призначення Міністра закордонних справ України Верховна Рада України здійснює за поданням Президента України⁵³. У Сполучених Штатах Америки такі призначення президент здійснює формально “за порадою та за згодою Сенату” (розд. 2 ст. II Конституції Сполучених Штатів Америки)⁵⁴, у республіках із парламентарною формою правління – за рішенням уряду.

⁵³ Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/96-вр. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

⁵⁴ United States Constitution. URL : <https://constitutioncenter.org/the-constitution/full-text>.

Прерогативою президента як верховного представника держави на зовнішньополітичній арені є призначення та дипломатичних представників за кордоном та акредитація при ньому іноземних дипломатичних представників. Президент скріплює своїм підписом вірчі та відкличні грамоти іноземних дипломатичних представників. Президент України, зокрема, згідно з п. 5 ч. 1 ст. 106 Конституції України призначає та звільняє глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях; приймає вірчі і відкличні грамоти дипломатичних представників іноземних держав⁵⁵.

По-третє, у низці країн президент дає вказівки про підготовку та проведення переговорів, бере участь особисто у найважливіших із них і підписує міжнародні договори чи інші міжнародно-правові акти. Його зобов'язані інформувати про проведення переговорів та підписання актів, що не потребують ратифікації. У Сполучених Штатах Америки, де дуже поширена практика підписання так званих виконавчих угод, які не вимагають ратифікації Сенатом, Президент повинен представляти їх у визначений термін Сенату для ознайомлення. Глава держави скріплює своїм підписом ратифікаційні грамоти, проте найважливіші міжнародні договори він ратифікує з урахуванням позиції парламенту (чи однієї з його палат). У Сполучених Штатах Америки, наприклад, рішення про ратифікацію міжнародних договорів ухвалює лише верхня палата Конгресу – Сенат – кваліфікованою більшістю у дві третини голосів (стаття 2 Конституції Сполучених Штатів Америки)⁵⁶. У Франції ратифікацію міжнародних договорів Президент здійснює на основі спеціального закону, ухваленого Парламентом⁵⁷.

Президент Сполучених Штатів Америки фактично визначає і здійснює зовнішню політику держави, сам безпосередньо чи через своїх представників веде міжнародні переговори. Він ратифікує міжнародні договори після їх

⁵⁵ Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/96-вр. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

⁵⁶ United States Constitution. URL : <https://constitutioncenter.org/the-constitution/full-text>.

⁵⁷ Constitution of october 4, 1958. URL : https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/anglais/constiution_anglais_juillet2008.pdf.

схвалення Сенатом (двома третинами голосів Палати). Президент також має право укладати з іншими державами виконавчі домовленості, які не потребують схвалення Сенату⁵⁸. Президент зі схвалення Сенату призначає послів, консулів і представників у міжнародні організації. Президент фактично керує зовнішньополітичною діяльністю держави. Конгрес лише зрідка в резолюціях палат формулює своє ставлення до тих чи інших питань зовнішньої політики й міжнародного становища Сполучених Штатів; сама позиція Конгресу для Президента не має імперативного значення. В обов'язки Президента входить акредитація і прийом послів іноземних держав.

1.3. Основи конституційного статусу Президента України

Президент України – виборний глава держави, який, не утворюючи окремої галузі влади, виконує роль координатора діяльності всього механізму держави, арбітра, посередника у конфліктах між вищими органами державної влади. Згадану роль Президента України забезпечують насамперед його повноваження – інструменти впливу на організацію та діяльність “традиційних” галузей влади. У своїй суті ці повноваження є елементами системи стримувань і противаг; забезпечуючи Президенту України можливості функціонального проникнення у сфери діяльності інших органів влади, вони виконують роль процесуальних гарантій єдності державної влади. Звідси – усі повноваження Президента України взаємозалежні і водночас перебувають у безпосередньому зв'язку з діяльністю інших вищих органів держави, насамперед, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України, з якими Глава держави тісно взаємодіє.

Конституційно-правовий статус Президента України регламентовано в розділі V Конституції України “Президент України” та в окремих нормах, розміщених в інших розділах Основного Закону України.

⁵⁸ Лонді Ф. Парламенти в сучасному світі. *Вибране. Міжпарламентський Союз*. Дартмут, 1989. URL : <http://www.rada.gov.ua>.

Президента України обирають громадяни України на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років. Президентом України може бути обраний громадянин України, який досяг тридцяти п'яти років, має право голосу, проживає в Україні протягом десяти останніх перед днем виборів років та володіє державною мовою. Та сама особа не може бути Президентом більше ніж два строки підряд. Особа, яка двічі підряд була обрана на пост Президента України, не може бути висунута кандидатом на цей пост. Заборона тій самій особі посідати посаду президента більше двох строків поспіль – принципово важливий запобіжник зловживання владою. Особа, чий термін перебування на посаді президента конституційно обмежений, не має таких стимулів до зосередження влади у своїх руках і придушення опозиції, як президент, чії можливості бути переобраним конституційно не обмежені⁵⁹.

Передбачений Основним Законом України спосіб заміщення поста Президента України безпосередньо виборчим корпусом є конститутивною рисою змішаної республіки. Такий спосіб обрання Президента України відповідає його ролі в державному механізмі, змісту й обсягу його повноважень. Прямі вибори забезпечують необхідний рівень легітимності влади Президента України для виконання його конституційних функцій.

Обраним у день виборів Президентом України вважається кандидат, який одержав на виборах більше половини голосів виборців, які взяли участь у голосуванні. Повідомлення про результати голосування в день виборів Президента України Центральна виборча комісія публікує в газетах “Голос України” та “Урядовий кур’єр” не пізніш як на третій день після підписання протоколу про результати голосування в день виборів Президента України.

⁵⁹ European commission for democracy through law (Venice commission). Opinion No. 582 / 2010 CDL-AD (2010) 015. Opinion on the draft Constitution of the Kyrgyz Republic (version published on 21 May 2010). Adopted by the Venice Commission at its 83rd Plenary Session (Venice, 4 June 2010). URL : [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2010\)015](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2010)015).

У разі якщо жоден із кандидатів на пост Президента України не отримав абсолютної більшості голосів виборців, проводиться другий тур виборів (повторне голосування). До виборчого бюлетеня для повторного голосування включаються два кандидати на пост Президента України, які за результатами голосування в день виборів одержали найбільшу кількість голосів. Якщо до бюлетеня для повторного голосування було внесено дві кандидатури, обраним Президентом України за підсумками повторного голосування вважається кандидат, який за підсумками повторного голосування одержав більшу, ніж інший кандидат, кількість голосів виборців, які взяли участь у голосуванні (ч. 18 ст. 128 Виборчого Кодексу України)⁶⁰.

Передбачена законодавством мажоритарна виборча система у два тури, що застосовується на виборах Президента України, оптимальна. Встановлюючи вимогу абсолютної більшості голосів виборців для переможця в першому турі, вона забезпечує максимальний рівень легітимності влади Президента України. Водночас застосування мажоритарної системи відносної більшості у другому турі гарантує проведення виборів за будь-якого рівня підтримки найуспішнішого кандидата на пост Президента України.

У разі дострокового припинення повноважень Президента України виконання його обов'язків на період до обрання і вступу на пост нового Президента України (тобто упродовж дев'яноста днів) покладено на Голову Верховної Ради України. Лише на конституційному рівні врегульовано питання тимчасового виконання повноважень Глави держави особою, що його замінює. Регламентуючи це питання, Основний Закон України лише встановлює перелік повноважень, які особа, що тимчасово замінює Президента України, виконувати не може. Голова Верховної Ради України в період виконання ним обов'язків Президента України не може здійснювати повноваження, передбачені п. 2 (звертатися з посланнями до народу та із щорічними й позачерговими посланнями до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище

⁶⁰ Виборчий Кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 7, № 8, № 9. Ст. 48.

України), 6 (призначати всеукраїнський референдум щодо внесення змін до Конституції України, проголошувати всеукраїнський референдум за народною ініціативою), 7 призначати позачергові вибори до Верховної Ради України; 8 (припиняти повноваження Верховної Ради України у випадках, передбачених Конституцією України), 10-13 (вносити до Верховної Ради України подання про призначення Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України, призначати на посаду та звільняти з посади за згодою Верховної Ради України Генерального прокурора України, призначати на посади та звільняти з посад половину складу Ради Національного банку України, призначати на посади та звільняти з посад половину складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення), 22 (призначати на посади третину складу Конституційного Суду України), 24 (присвоювати вищі військові звання, вищі дипломатичні ранги та інші вищі спеціальні звання і класні чини), 25 (нагороджувати державними нагородами, встановлювати президентські відзнаки та нагороджувати ними), 27 (здійснювати помилування), 28 (створювати в межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України, для здійснення своїх повноважень консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби) ст. 106 Конституції України. Згадані обмеження відображають той факт, що Голова Верховної Ради України, який тимчасово виконує обов'язки Президента України, не має тієї легітимності, якою володіє всенародно обраний Глава держави, а тому не може виконувати весь обсяг його конституційних повноважень. Головне завдання особи, яка тимчасово виконує повноваження Президента України в перехідний період – забезпечити стабільність і легітимне передання влади новообраному Главі держави.

Дострокове припинення повноважень Президента України

Президент України виконує свої повноваження до вступу на пост новообраного Президента України. Його повноваження, відповідно до ст. 108 Конституції України, можуть бути достроково припинені в разі:

- 1) відставки;
- 2) неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я;

- 3) усунення з поста в порядку імпичменту;
- 4) смерті.

Відставка Президента України – добровільне припинення Президентом України своїх повноважень. Відставка Президента України набуває чинності з моменту проголошення ним особисто заяви про відставку на засіданні Верховної Ради України (ст. 109 Конституції України)⁶¹.

Юридичний факт неможливості виконання Президентом України повноважень за станом здоров'я повинен бути встановлений на засіданні Верховної Ради України і підтверджений рішенням, ухваленим більшістю від її конституційного складу. Підставою для ухвалення такого рішення Верховною Радою України, відповідно до ст. 109 Конституції України, є письмове подання Верховного Суду України за зверненням Парламенту і медичний висновок.

Імпічмент Президента України – єдина форма його конституційно-правової відповідальності. Відповідно до ст. 111 Конституції України, Президент України може бути усунутий із поста Верховною Радою України в порядку імпичменту в разі вчинення ним державної зради або іншого злочину. Питання про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту ініціює більшість від конституційного складу Верховної Ради України.

Згідно із Законом України “Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпичмент)” від 10 вересня 2019 р., підставою для ініціювання імпичменту є письмове подання, підписане більшістю народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України, підписи яких не відкликаються (ч. 1 ст. 3)⁶².

Для проведення розслідування Верховна Рада України створює тимчасову слідчу комісію, до складу якої входять спеціальний прокурор і спеціальні слідчі. Верховна Рада України більшістю від її конституційного складу ухвалює постанову про створення спеціальної тимчасової слідчої комісії протягом

⁶¹ Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/96-вр. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

⁶² Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпичмент): Закон України від 10 вересня 2019 р. № 39-ІХ.. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 40. Ст. 212.

тридцяти днів із дня ініціювання імпічменту. На посади спеціального прокурора, спеціальних слідчих може бути обрана лише особа, яка: є громадянином України, що проживає на її території не менше десяти років; вільно володіє державною мовою; має вищу юридичну освіту; має не менш як десятирічний стаж роботи на посаді прокурора та/або слідчого; не має судимості (ч. 5 ст. 4)⁶³. Спеціальний прокурор спеціальної тимчасової слідчої комісії здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення спеціальною тимчасовою слідчою комісією розслідування наявності факту та обставин вчинення Президентом України злочинного діяння.

Спеціальна тимчасова слідча комісія зобов'язана підготувати за результатами проведеного розслідування щодо наявності в діях Президента України ознак державної зради чи іншого злочину висновки і пропозиції для їх розгляду на засіданні Верховної Ради України. Такі висновки і пропозиції спеціальна тимчасова слідча комісія повинна підготувати не пізніше шестимісячного строку з дня ухвалення Верховною Радою України рішення про її утворення (ч. 4 ст. 5)⁶⁴.

Висновки і пропозиції тимчасової слідчої комісії Верховна Рада України розглядає на своєму засіданні. У разі одержання висновків Конституційного Суду України та Верховного Суду України відповідно про додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про імпічмент та про те, що діяння, у яких звинувачується Президент України, містять ознаки державної зради або іншого злочину, Верховна Рада України таємним голосуванням шляхом подачі бюлетенів ухвалює постанову про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту. Рішення про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту Верховна Рада України ухвалює не менш як трьома четвертими від її конституційного складу.

⁶³ Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент): Закон України від 10 вересня 2019 р. № 39-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 40. Ст. 212.

⁶⁴ Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент): Закон України від 10 вересня 2019 р. № 39-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 40. Ст. 212.

Осудження у порядку імпічменту не зв'язане з безпосереднім застосуванням кримінально-правових санкцій, хоча проти відстороненого від посади Президента України в подальшому може бути порушена кримінальна справа. Отже, у процедурі імпічменту Верховна Рада України не здійснює судових функцій, оскільки це був би вихід за межі її компетенції, і не застосовує у межах цієї процедури кримінального судочинства. Головним змістом відповідальності Президента України в порядку імпічменту є політична оцінка його дій, а наслідком – його можливе усунення з посади. У Рішенні від 10 грудня 2003 р. Конституційний Суд України встановив, що “встановлена Конституцією України процедура імпічменту є єдиним способом притягнення Президента України до конституційної відповідальності і за своєю правовою природою не аналогічна обвинуваченню особи відповідно до норм Кримінально-процесуального кодексу України. Тому немає підстав вважати досудовим слідством проведення розслідування тимчасовою слідчою комісією, яка створюється Парламентом. У разі порушення кримінальної справи проти Глави держави на нього поширювалася б юрисдикція уповноважених органів протягом усього періоду досудового слідства та розгляду справи в судах, що позбавило б його права недоторканності та можливості належним чином виконувати покладені на нього конституційні повноваження”⁶⁵.

Отже, імпічмент Президента України є позасудовим конституційним процесом, за змістом якого Парламент у разі вчинення Президентом України злочину може достроково припинити його повноваження, усунувши з поста. Відповідно до ч. 1 ст. 105 Конституції України, конституційна процедура розслідування й розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту не передбачає порушення проти нього кримінальної справи.

⁶⁵ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 105, частини першої статті 111 Конституції України (справа щодо недоторканності та імпічменту Президента України) від 10 грудня 2003 р. № 19-рп/2003. *Офіційний Вісник України*. 2003. № 51. Ст. 2704.

Відставка за власним бажанням Президента України, стосовно якого ініційовано імпічмент, є підставою для припинення процедури імпічменту на будь-якій стадії, а також для закриття відповідних проваджень у Конституційному Суді України та Верховному Суді України. Після проголошення Президентом України заяви про відставку матеріали щодо ініціювання імпічменту, висновки і пропозиції спеціальної тимчасової слідчої комісії, документи, матеріали, результати експертиз та інші відомості, що стосуються розслідування, голова або заступник голови спеціальної тимчасової слідчої комісії направляють до органів досудового розслідування для здійснення досудового розслідування.

Функції та повноваження Президента України

Функції Президента України – основні напрями його діяльності, що лежать в основі компетенції Глави держави. У функціях відображена та реальна роль, яку відіграє Президент України в механізмі державної влади. Функції Президента України впливають із функцій Української держави. На відміну від багатьох чітко функціонально спеціалізованих органів державної влади, діяльність Президента України зв'язана з реалізацією усіх внутрішніх і зовнішніх функцій держави загалом.

Повноваження Президента України – нормативно визначені права й обов'язки Глави держави, які в сукупності утворюють його компетенцію.

Якщо функції Президента України визначені у ст. 102 Конституції України, то його повноваження встановлені у ст. 106 Конституції України.

Відповідно до ст. 102 Конституції України, Президент України є главою Української держави. Президент України як посадова особа здійснює свої повноваження від імені України і "...є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина ... гарантом реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та

в Організації Північноатлантичного договору”⁶⁶. Конституційне положення про Президента України як гаранта “додержання Конституції України” опосередковано підтверджує його координаційно-арбітражну функцію і засвідчує наявність змішаної республіканської форми правління.

Отже титульними функціями Президента України є верховне представництво держави та гарантування державного суверенітету і територіальної цілісності України. Ці функції президента мають пріоритетний характер і не залежать від прийнятої форми правління⁶⁷. Вони притаманні тільки главі держави і тому зумовлюють необхідність існування цього інституту⁶⁸. Інші функції Президента України – установча, кадрова, нормотворча, маючи важливе значення, входять до компетенції й інших органів державної влади. Отже, титульні функції Президент України здійснює особисто, інші – поряд з іншими органами державної влади.

Функції Президента України можливо розділити на внутрішні й зовнішні, постійні та тимчасові. Постійні Президент України здійснює на всіх етапах своєї діяльності; тимчасові, як правило, зв’язані з розв’язанням визначеної задачі, яка має переважно надзвичайний характер.

Внутрішні й зовнішні функції Президента України тісно взаємопов’язані, оскільки спрямовані на досягнення таких загальних взаємопов’язаних цілей, як забезпечення стабільності політичної системи, прав та свобод людини і громадянина, правопорядку.

Функції Президента можна також поділити на ті, які він реалізує одноосібно, тобто ті, що не потребують контрасигнації з боку Прем’єр-міністра України та відповідних міністрів, і колегіальні, тобто такі, які опосередковані контрасигнацією з боку Прем’єр-міністра України та відповідних міністрів.

⁶⁶ Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/96-вр. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

⁶⁷ Шаповал В. Конституція і виконавча влада. К.: Юрінком Інтер, 2004. С. 64.

⁶⁸ Серьогіна С. Компетенція Президента України: теоретично-правові засади : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Х., 1998. С. 10.

Функція Президента України із забезпечення єдності державної влади (координаційно-арбітражна функція) спрямована на забезпечення функціонування механізму Української держави в узгодженому режимі, унеможливлення конфліктів між вищими органами державної влади, а в разі їх виникнення – на ефективне їх розв’язання. Президент України не є структурною частиною законодавчої, виконавчої (хоча функціонально тяжіє до останньої) чи судової галузей влади, але компетенційно тісно зв’язаний із ними, тому може реально забезпечувати за допомогою наявних у нього повноважень взаємодію вищих органів держави.

Значна частина конституційно встановлених повноважень Президента України є нормативними інструментами забезпечення єдності державної влади, елементами системи стримувань і противаг. До найважливіших із них належать: право Президента України звертатися із щорічними і позачерговими посланнями до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України (п. 2 ст. 106 Конституції України); право припиняти повноваження Верховної Ради України у передбачених Конституцією випадках (п. 8 ст. 106 Конституції України); право вносити до Верховної Ради України подання про призначення Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України (п. 10 ст. 106 Конституції України); право призначати на посаду та звільняти з посади за згодою Верховної Ради України Генерального прокурора України (п. 11 ст. 106 Конституції України); право вносити до Верховної Ради України подання про призначення на посаду та звільнення з посади Голови Служби безпеки України (п. 14 ст. 106 Конституції України); право зупиняти дію актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності Конституції з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності (п. 15 ст. 106 Конституції України); право скасовувати акти Ради міністрів Автономної Республіки Крим (п. 16 ст. 106 Конституції України); право призначати на посади третину складу Конституційного Суду України (п. 22 ст. 106 Конституції України); право підписувати й оприлюднювати закони, ухвалені Верховною Радою України (п. 29 ст. 106 Конституції України); право вето (п. 30 ст. 106

Конституції України); право звертатися до Конституційного Суду України з питань про відповідність Конституції України законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Кабінету Міністрів України (ст. 150 Конституції України). Реалізуючи ці повноваження, Президент України повинен впливати на позиції та дії Парламенту й Уряду, сприяти їх конструктивній взаємодії, а також нейтралізувати й унеможливлувати продовження тих дій вищих органів державної влади (їх посадових осіб), які вносять розлад у діяльність державного механізму та блокують його функціонування⁶⁹.

Повноваження Президента України можливо поділити на такі групи:

- повноваження у сфері державного будівництва;
- повноваження у сфері нормотворчої діяльності;
- повноваження у сфері забезпечення конституційної законності;
- повноваження у сфері забезпечення національної безпеки та обороноздатності України;
- повноваження у сфері забезпечення прав та свобод громадян;
- повноваження у сфері зовнішньої політики і міжнародних відносин;
- повноваження у сфері нагородної політики.

Повноваження Президента України у сфері державного будівництва, своєю чергою, можуть бути поділені на:

- установчі повноваження (створення, ліквідація, реорганізація органів влади);
- кадрові повноваження (призначення, звільнення з посади, подання відповідних кандидатур для призначення іншими органами державної влади);
- процедурні повноваження у процесі формування органів державної влади.

У сфері державного будівництва Президент України гарантує державну незалежність, забезпечує національну безпеку і правонаступництво держави.

У нормотворчій сфері Президент України на основі та на виконання Конституції і законів України видає укази і розпорядження, які обов'язкові до

⁶⁹ Литвак О., Рибалка Н. Правова природа інституту президентства : моногр. К.: Атіка, 2010. С. 56-57.

виконання на території України; зупиняє дію актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності Конституції з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності (п. 15 ст. 106 Конституції України); скасовує акти Ради міністрів Автономної Республіки Крим (п. 16 ст. 106 Конституції України).

Чинне вітчизняне законодавство не пропонує юридичних критеріїв, які б дозволили чітко розмежувати укази й розпорядження Президента України як різні форми правових актів. Однак конституційно-правова теорія пропонує такі критерії: акти Президента України з найважливіших питань його діяльності є указами. Укази є основним видом нормативно-правових актів Президента України. На відміну від указів, розпорядження Глави держави не мають нормативного характеру, регламентують організаційно-технічні аспекти взаємовідносин Президента України з іншими органами державної влади, а також вирішують кадрові питання.

Акти Президента України, видані в межах повноважень, передбачених п. 5 (призначення та звільнення глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях; прийняття вірчих і відкличних грамот дипломатичних представників іноземних держав), 18 (повноваження з керівництва Радою національної безпеки і оборони України), 21 (ухвалення рішення про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, оголошення окремих місцевостей України зонами надзвичайної екологічної ситуації) ст. 106, скріплюють своїми підписами Прем'єр-міністр України і міністр, відповідального за акт та його виконання.

Повноваження Президента України у сфері національної безпеки та оборони України похідні від його функції політичного керівництва системою органів, які забезпечують національну безпеку й обороноздатність України⁷⁰. Під національною безпекою розуміється стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз.

⁷⁰ Серьогіна С. Компетенція Президента України: теоретично-правові засади : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Х., 1998. С. 14.

Головними об'єктами національної безпеки України є: особа – її права та свободи; суспільство – його духовні й матеріальні цінності; держава – її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність кордонів.

У сфері національної безпеки та оборони України, забезпечення правопорядку Президент України ухвалює рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України; ухвалює в разі необхідності рішення про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, а також оголошує в разі необхідності окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації – з наступним затвердженням цих рішень Верховною Радою України, вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та ухвалює рішення про використання Збройних Сил України в разі збройної агресії проти України.

Президент України здійснює керівництво у сфері національної безпеки та оборони держави, є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України, інших військових формувань, призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил України, інших військових формувань, очолює Раду національної безпеки і оборони України, присвоює вищі військові звання, вищі дипломатичні ранги та інші вищі спеціальні звання і класні чини.

У зовнішньополітичній сфері Президент України представляє державу в міжнародних відносинах, здійснює керівництво її зовнішньополітичною діяльністю, веде переговори та укладає міжнародні договори України; ухвалює рішення про визнання іноземних держав; призначає та звільняє глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях; приймає вірчі і відкличні грамоти дипломатичних представників іноземних держав.

Президент України в межах установчих повноважень припиняє повноваження Верховної Ради України у випадках, передбачених ст. 90 Конституції України; створює в межах коштів, передбачених у Державному

бюджеті України, для здійснення своїх повноважень консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби (п. 28 ст. 106 Конституції України).

Президент України здійснює низку кадрових повноважень:

призначає та звільняє глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях; приймає вірчі і відкличні грамоти дипломатичних представників іноземних держав (п. 5 ст. 106 Конституції України);

вносить за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України подання про призначення Верховною Радою України Прем'єр-міністра України (п. 9 ст. 106 Конституції України);

вносить до Верховної Ради України подання про призначення Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України, призначає на посади і звільняє з посад голів місцевих державних адміністрацій за поданням Кабінету Міністрів України (п. 10 ст. 106 Конституції України).

призначає на посаду та звільняє з посади за згодою Верховної Ради України Генерального прокурора України (п. 11 ст. 106 Конституції України);

призначає на посади та звільняє з посад половину складу Ради Національного банку України (п. 12 ст. 106 Конституції України);

призначає на посади та звільняє з посад половину складу Національної ради України з питань телебачення та радіомовлення (п. 13 ст. 106 Конституції України);

вносить до Верховної Ради України подання про призначення на посаду та звільнення з посади Голови Служби безпеки України (п. 14 ст. 106 Конституції України);

призначає третину складу Конституційного Суду України (п. 22 ст. 106 Конституції України);

призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил України, інших військових формувань (п. 17 ст. 106 Конституції України);

Президент України ухвалює рішення про прийняття до громадянства України та припинення громадянства України, про надання притулку в Україні;

нагороджує державними нагородами; встановлює президентські відзнаки та нагороджує ними.

За поданням Вищої ради правосуддя Президент України призначає суддів; після консультацій із Вищою радою правосуддя вносить до Верховної Ради України проєкт закону про утворення, реорганізацію і ліквідацію суду (ст. 125 Конституції України); виконує окрему квазісудову функцію – здійснює помилування.

За поданням Кабінету Міністрів України Президент України призначає та звільняє з посад голів місцевих державних адміністрацій (ст. 118 Конституції України).

Відповідно до п. 31 ст. 106 Конституції України, Президент України здійснює інші повноваження, визначені Конституцією України⁷¹. Отже, Основний Закон України встановлює закритий перелік повноважень Президента України. Президент України не може передавати свої повноваження іншим особам або органам.

Президент України формує частину персонального складу і є Головою Ради національної безпеки і оборони України – координаційного органу з питань національної безпеки і оборони, що координує та контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони.

Отже, повноваження Президента України свідчать, що він здійснює суттєвий вплив на організацію і діяльність кожної галузі влади.

Висновки до Розділу I

У механізмі сучасної республіки президент відіграє провідну роль і наділений широкими повноваженнями в різних сферах державно-владної діяльності. Він є осовим елементом державного механізму, забезпечуючи його ефективність загалом.

⁷¹ Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/96-вр. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Реальна практика функціонування державного механізму вносить значні корективи у здійснення президентом його повноважень. Крім таких чинників, як обсяг та зміст повноважень президента, співвідношення політичних сил у країні, на його роль у державному механізмі можуть також впливати і політичні традиції та політична культура суспільства, а так само рівень і ступінь самостійності інших органів державної влади. Вплив цих чинників суттєвою мірою впливає і на реалізацію функцій та повноважень президента у зовнішньополітичній сфері.

Роль та компетенція президента у сфері національної безпеки й оборони різняться залежно від прийнятої форми правління. Водночас можливо виокремити й усталені риси компетенції президента у сфері національної безпеки й оборони. Загалом роль президента у сфері національної безпеки й оборони полягає в захисті країни від внутрішніх та зовнішніх загроз, гарантуванні державного суверенітету та територіальної цілісності країни, забезпеченні безпеки та прав її громадян. Загальне правило полягає в тому, що президент є верховним головнокомандувачем збройних сил і в цьому статусі особисто ухвалює стратегічні рішення щодо застосування збройних сил держави, здійснює верховне керівництво та координує і контролює діяльність усіх суб'єктів сектору безпеки й оборони. Забезпечення національної безпеки та обороноздатності держави президент здійснює як безпосередньо, так і через спеціальні органи, уповноважені здійснювати функції керівництва та/або координації щодо інших суб'єктів сектору безпеки й оборони держави. В Україні такими органами є, наприклад, Рада національної безпеки і оборони України та Генеральний штаб Збройних Сил України, а в особливий період – Ставка Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України.

Президент є розробником найважливіших документів довгострокового стратегічного планування у сфері національної безпеки й оборони, як наприклад, стратегія національної безпеки держави. Зазвичай розроблення таких документів покладено на спеціальні допоміжні органи в апараті президента чи інші органи зі спеціальною компетенцією у сфері національної безпеки й оборони, очолювані президентом. У процесі забезпечення національної безпеки й обороноздатності держави президент тісно співпрацює з радниками та спеціальними створеними ним консультативними органами з питань національної безпеки й оборони для оцінки

прогнозованих та наявних загроз національній безпеці держави, ухвалення відповідних рішень, розроблення стратегічних документів та безпосереднього застосування збройних сил. Ефективна реалізація президентом його компетенції у сфері національної безпеки й оборони передбачає глибоке розуміння ним ключових питань національної безпеки й оборони, здатність оперативно ухвалювати складні рішення під час складних, кризових ситуацій, наявність у нього здатності до активної комунікації та взаємодії з різними учасниками процесу забезпечення національної безпеки й обороноздатності держави, зокрема військовими, представниками розвідувальних служб та урядів іноземних держав. На президента також покладено відповідальність за постійне вдосконалення боєздатності збройних сил, їхньої оснащеності, готовності до виконання покладених на них завдань.

РОЗДІЛ II

ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ СУБ'ЄКТІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

2.1. Роль та місце Президента України у сфері національної безпеки й оборони держави

Діяльність Президента України щодо забезпечення національної безпеки України безпосередньо пов'язана з його функціями щодо захисту державного суверенітету і територіальної цілісності України, конституційної законності, забезпечення стабільності конституційного ладу, прав та свобод людини і громадянина. Усі ці аспекти діяльності Глави держави тісно між собою взаємопов'язані. Про це свідчить і характер повноважень Президента України у сфері національної безпеки та оборони. Наприклад, реалізуючи свої конституційні повноваження у сфері забезпечення конституційної законності, а саме – право подання до Конституційного Суду України щодо оцінки конституційності актів Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України (ч. 1 ст. 52 Закону України “Про Конституційний Суд України”⁷², ст. 150 ст. 118 Конституції України⁷³), право зупинення дії актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності Конституції України з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності (п. 15 ч. 1 ст. 106 Конституції України)⁷⁴, право скасування рішень голів місцевих державних адміністрацій (ч. 8 ст. 118 Конституції України)⁷⁵, Президент України забезпечує

⁷² Про Конституційний Суд України : Закон України від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.

⁷³ Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/96-вр. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

⁷⁴ Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/96-вр. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

⁷⁵ Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/96-вр. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

належне функціонування всього державного механізму, що, безумовно, сприяє забезпеченню національної безпеки України⁷⁶.

Президент України покликаний стабілізувати економічну та політичну ситуацію у країні⁷⁷, обмежувати, швидко й ефективно вирішувати небезпечні для суспільства протиріччя, кризи⁷⁸. Він повинен забезпечувати ефективність державної влади взагалі, єдність цілей державної політики⁷⁹.

Діяльність органів державної влади із забезпечення національної безпеки безпосередньо пов'язана з проблемою безпеки держави⁸⁰, захистом основ її конституційного ладу⁸¹. Ця комплексна політико-правова проблема набуває особливого значення в умовах війни. Війна з Російською Федерацією максимально актуалізувала питання про ефективність діяльності всіх суб'єктів сектору безпеки і оборони щодо забезпечення національної безпеки України.

Відповідно до п. 9 ст. 1 Закону України “Про національну безпеку України” від 21 червня 2018 р., національна безпека України – це стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз⁸². Для забезпечення національної безпеки України необхідні кілька умов: надійна охорона кордонів держави; стабільні, передбачувані, засновані на праві зв'язки між основними суб'єктами владних повноважень; стабільність політичного процесу, що передбачає високий ступінь легітимності та передбачуваності поведінки його суб'єктів, регульованості неминучих

⁷⁶ Тодика Ю., Яворський В. Президент України: конституційно-правовий статус : моногр. Х.: Факт, 1999. С. 152.

⁷⁷ Заяць Н. Теоретико-правові проблеми інституту президентства в механізмі реалізації державної влади в Україні. *Право України*. 2006. № 6. С. 105.

⁷⁸ Нижник Н. Проблеми президентської влади в Україні. *Бюлетень законодавства і юридичної практики України*. 1999. № 8: Президент в Україні: Законодавче забезпечення діяльності. С. 10.

⁷⁹ Бурчак Ф. Конституційний статус Президента України. *Правова держава*. 1997. № 8. С. 26.

⁸⁰ Крупчан О. Інституційні проблеми розподілу повноважень у сфері національної безпеки. *Право України*. 2021. № 8. С. 96-102.

⁸¹ Тодика Ю., Яворський В. Президент України: конституційно-правовий статус : моногр. Х.: Факт, 1999. С. 151.

⁸² Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

конфліктів у межах підтримуваної законом процедури; відсутність або достатня слабкість нелегальних політичних сил, здатних непередбачувано втрутитися в політичний процес.

У змістовному плані національна безпека є складним багатоаспектним поняттям, що охоплює наступні види безпеки: політичну, економічну, державну, воєнну, інформаційну, науково-технологічну, екологічну, епідеміологічну, безпеку культурного розвитку нації та інші види безпеки (фінансова, пожежна, продовольчу тощо)⁸³. Основним суб'єктом національної безпеки є держава, яка реалізує функції у сфері національної безпеки та оборони через відповідні органи державної влади⁸⁴.

Загрози національній безпеці можуть виникати у будь-якій сфері суспільних відносин. У політичній сфері загрозами національній безпеці України можуть бути: зазіхання на конституційний лад та державний суверенітет України з боку інших держав; наявність сепаратистських тенденцій в окремих регіонах та в ідеології і діяльності певних політичних сил в Україні; масові порушення прав і громадян в Україні та за її межами; загострення міжетнічних і міжконфесійних відносин; порушення принципу поділу влади в діяльності вищих органів державної влади України; невиконання чи неналежне виконання законних рішень органів державної влади та органів місцевого самоврядування; відсутність ефективних механізмів забезпечення законності, правопорядку, боротьби зі злочинністю, особливо з її організованими формами та тероризмом. Важливим джерелом загроз незалежності України, її суверенітету і демократичному суспільному ладу є недостатня ефективність організації державної влади, що ускладнює вироблення і реалізацію ефективної політики⁸⁵.

⁸³ Тодика Ю., Яворський В. Президент України: конституційно-правовий статус : моногр. Х.: Факт, 1999. С. 152.

⁸⁴ Кравець С. Конституційно-правові основи національної безпеки і оборони України. Конституційне право України. За ред. В. Ф. Погорілка. К.: Наукова думка, 2000. С. 670.

⁸⁵ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року "Про Стратегію національної безпеки України" : Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020. *Офіційний вісник Президента України*. 2020. № 19. С. 26.

В економічній сфері загрозами національній безпеці України є неефективність державного регулювання економічних відносин; наявність структурних диспропорцій, монополізму виробників, що перешкоджають становленню ринкових відносин; ресурсна, фінансова та технологічна залежність національної економіки від інших держав; неподолані пережитки економічної ізоляції держави від світової економічної системи; неконтрольований процес витоку за межі України інтелектуальних, матеріальних та фінансових ресурсів; криміналізація суспільства, діяльність кримінальних утворень в економічній сфері. Виведенню української економіки з депресивного стану перешкоджають непослідовність та незавершеність реформ і корупція. Ці явища унеможливають стаłe і динамічне зростання матеріального рівня життя громадян України, підвищують його уразливість до загроз, підживлюють кримінальне середовище. Загрозами національній безпеці України в економічній сфері є недостатній захист права власності, повільний розвиток ринкових відносин у ключових сферах економіки, зокрема в користуванні землею і надрами, значна роль державного сектору в економіці, недосконалість та фрагментарність законодавства. Ці деструктивні чинники стримують економічне зростання, залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій в економіку України. Недостатній рівень конкуренції та панування монополій, зокрема в енергетичній сфері та інфраструктурі, низька енергоефективність зменшують конкурентоспроможність України загрожують добробуту її громадян. Через постійні обстріли території України критично посилилися загрози для критичної інфраструктури, значно погіршився її технічний стан. Відбуваються постійні несанкціоновані втручання з боку держави-агресора у функціонування об'єктів критичної інфраструктури, зокрема безпосередні фізичні втручання і кібератаки. Через постійні бойові дії, а також окупацією

частини території України Українська держава неспроможна робити серйозні інвестицій в оновлення та розвиток критичної інфраструктури⁸⁶.

У соціальній сфері загрозами національній безпеці України є: низький рівень життя та соціальної захищеності значної частини населення; безробіття; соціально-політичне протистояння окремих соціальних верств населення; падіння рівня здоров'я рівня населення, незадовільний стан його охорони; тенденції моральної та духовної деградації українського суспільства; неконтрольовані міграційні процеси в Україні. Низький рівень добробуту громадян України породжує в них зневіру і невпевненість у майбутньому, провокує насильство, що гальмує розвиток та консервує відсталість. Особливо небезпечним є укорінення радикальних суспільних настроїв і середовищ, які є основою для політичного насильства й сепаратизму, діяльності незаконних збройних формувань, поширення тероризму. Злочинність загрожує правам і свободам, законним інтересам людей, суспільства та держави. Ситуацію в соціальній сфері ускладнює постійна пропаганда Російської Федерації як ззовні, так і всередині України, використання Росією суспільних протиріч в Україні, розпалювання ворожнечі, провокація конфліктів, покликані підірвати суспільну єдність, масова міграція українського населення за кордон, спричинена російським військовим вторгненням. Загрозлива демографічна ситуація, скорочення народжуваності, високий рівень смертності, зокрема дитячої, проблеми репродуктивного здоров'я населення, системні проблеми у сфері охорони здоров'я, еміграція, насамперед фахівців і молоді підривають національну стійкість, людський, економічний і воєнний потенціал, загрожують майбутньому України⁸⁷.

⁸⁶ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року "Про Стратегію національної безпеки України" : Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020. *Офіційний вісник Президента України*. 2020. № 19. С. 26.

⁸⁷ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року "Про Стратегію національної безпеки України" : Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020. *Офіційний вісник Президента України*. 2020. № 19. С. 26.

У військовій сфері загрозами національній безпеці України є збройна агресія Російської Федерації та окупація нею частини суверенної території України, яккі знаменують спроби Російської Федерації припинити суверенне існування Української держави та асимілювати її населення, тобто припинити саме існування українського народу. Ці загрози доповнює можливість застосування Російською Федерацією щодо України ядерної зброї та інших видів зброї масового враження; зниження рівня боєздатності сектору безпеки і оборони України; політизація силових структур держави. Сучасні темпи переозброєння Збройних Сил України, інших елементів сил оборони на новітні (модернізовані) зразки не забезпечують потреби у заміні основних видів озброєння та військової техніки радянського виробництва, які в умовах інтенсивних бойових дій у найближчій перспективі вичерпають свій ресурс. Дефіцит фінансових ресурсів ускладнює виділення коштів для забезпечення виробництва та закупівлі в необхідних обсягах сучасних зразків озброєння і військової техніки⁸⁸.

Головним безпековим аспектом у воєнній сфері на національному рівні залишається розв'язана Російською Федерацією війна проти України, яку держава-агресор веде у формі комбінації різноманітних дій щодо відкритого і прихованого застосування регулярних військ (сил), незаконних збройних формувань і терористичних організацій, використання пропаганди, саботажу, терору, вчинення диверсій, навмисного завдання шкоди громадянам, юридичним особам та об'єктам державної власності в Україні. Метою цих дій є посягання на територіальну цілісність, дестабілізація соціально-політичної ситуації, гальмування соціально-економічного розвитку, європейської та євроатлантичної інтеграції України, відновлення Росією свого впливу в Україні,

⁸⁸ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року "Про Стратегію національної безпеки України" : Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020. *Офіційний вісник Президента України*. 2020. № 19. С. 26.

зміна її територіального устрою, зокрема шляхом повномасштабного застосування воєнної сили проти України⁸⁹.

У екологічній сфері загрозами національної безпеки в Україні є: негативні наслідки чорнобильської катастрофи та руйнування російськими військами Дніпровської гідроелектростанції та її греблі; неефективне використання природних ресурсів, деградація лісів, водних басейнів, сільськогосподарських угідь; широкомасштабне застосування екологічно шкідливих технологій, речовин та матеріалів; неконтрольоване ввезення в Україну екологічно небезпечних технологій, речовин і матеріалів; негативні екологічні наслідки російського збройного вторгнення та руйнівної діяльності держави-агресора на окупованих територіях.

У науково-технологічній сфері загрозами національній безпеці України є: невизначеність державної науково-технологічної політики; витік інтелектуального та наукового потенціалу за межі України; науково-технологічне відставання України від розвинених країн світу; зниження рівня підготовки висококваліфікованих наукових та інженерно-технічних кадрів.

В інформаційній сфері найсуттєвішими загрозами національній безпеці України є: інформаційна експансія з боку Росії, інформаційний вплив Російської Федерації як держави-агресора на населення України; інформаційне домінування Російської Федерації як держави-агресора на тимчасово окупованих територіях України, обмежені можливості Української держави реагувати на дезінформаційні кампанії Російської Федерації, несформованість в Україні системи стратегічних комунікацій, недосконалість регулювання відносин у сфері інформаційної діяльності та захисту професійної діяльності журналістів, систематичні спроби Російської Федерації маніпулювати свідомістю громадян України щодо європейської та євроатлантичної інтеграції України, недостатній рівень інформаційної культури та медіаграмотності українського суспільства для

⁸⁹ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року “Про Стратегію воєнної безпеки України” : Указ Президента України від 25 березня 2021 р. № 121/2021. *Офіційний вісник Президента України*. 2021. № 9. Ст. 370.

протидії маніпулятивним та інформаційним впливам, недостатній рівень медіаграмотності (медіакультури) українського суспільства в умовах стрімкого розвитку цифрових технологій⁹⁰, повільне входження України у світовий інформаційний простір, брак у міжнародного співтовариства об'єктивного уявлення про Україну; витік інформації, яка становить державну та іншу захищену законом таємницю, а також конфіденційної інформації, яка є власністю держави⁹¹.

Президент України здійснює широкий комплекс функцій і повноважень, спрямованих на забезпечення національної безпеки й обороноздатності держави⁹².

У ст. 17 Основного Закону України закріплено: “захист суверенітету й територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу”⁹³. Реалізацію цього узагальненого положення Конституції України здійснює ціла система органів державної влади (державних органів) в межах своєї компетенції. Забезпечення національної безпеки України, гарантування її суверенітету й територіальної цілісності вирішальною мірою залежать від узгодженої діяльності відповідних органів державної влади (державних органів) у сфері національної безпеки й оборони та зовнішньополітичній сфері⁹⁴.

⁹⁰ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року “Про Стратегію інформаційної безпеки”: Указ Президента України від 28 грудня 2021 р. № 685/2021. *Офіційний вісник України*. 2022. № 3. Ст. 125.

⁹¹ Тодика Ю., Яворський В. Президент України: конституційно-правовий статус : моногр. Х.: Факт, 1999. С. 152.

⁹² Гончаренко Г. Повноваження Президента України в управлінні сектором безпеки: організаційно-правовий аспект. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2020. № 1. С. 108-109.

⁹³ Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/96-вр. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

⁹⁴ Martyniuk R., Datsiuk O. The President of Ukraine In the Sphere of Ensuring National Security And Defense Capabilities of the State. *Часопис Національного університету “Острозька академія”*. 2021. Серія “Право” 1 (23). URL : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2021/n1/21mrsots.pdf>; Martyniuk R., Datsiuk O., Khomych T. The President of Ukraine as the Supreme Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine: issues of realizing his constitutional status. *Сучасні тенденції розвитку законодавства України в умовах воєнного стану: матеріали круглого столу (м. Острог, 16 травня 2023 р.) / за ред. проф. І. В. Дробуш, доц. О. О. Дацюка*. Острог: Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2023. С. 21-26.

Відповідно до правової позиції Конституційного Суду України, “зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки”⁹⁵. Президент України узгоджує діяльність вищих органів державної влади у сфері національної безпеки й оборони та сфері зовнішньополітичної діяльності держави⁹⁶.

Відповідно до ст. 104 Конституції України, Президент України, складаючи присягу, обіцяє “всіма своїми справами боронити суверенітет і незалежність України”⁹⁷. Згідно зі ст. 102 Конституції України, Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав та свобод людини і громадянина, гарантом реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору. Це засвідчує, що Президент України тісно пов’язаний з усіма аспектами національної безпеки держави і з усіма проявами загроз для неї⁹⁸.

Гарантування незалежності країни, її безпеки та територіальної цілісності президент здійснює насамперед засобом керівництва збройними силами країни⁹⁹. Повноваження, пов’язані з керівництвом Збройними Силами України,

⁹⁵ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України “Про деякі питання здійснення керівництва у сферах національної безпеки і оборони” від 25 лютого 2009 р. № 5-рп/2009. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-09#Text>.

⁹⁶ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 53 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України “Про деякі питання керівництва зовнішньополітичною діяльністю держави” від 15 січня 2009 р. № 2-рп/2009. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-09#Text>; Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України “Про деякі питання здійснення керівництва у сферах національної безпеки і оборони” від 25 лютого 2009 р. № 5-рп/2009. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-09#Text>.

⁹⁷ Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/96-вр. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

⁹⁸ Тодика Ю., Яворський В. Президент України: конституційно-правовий статус : моногр. Х.: Факт, 1999. С. 154.

⁹⁹ Тополинський В., Остапенко А. Історико-правовий аналіз законодавчого закріплення повноважень Верховного головнокомандувача Збройних Сил України. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 56.

статус їх Верховного Головнокомандувача – принципові моменти участі Президента України в забезпеченні національної безпеки й обороноздатності держави¹⁰⁰. Верховне керівництво Збройними Силами України є найважливішим інструментом безпосереднього гарантування Президентом України державного суверенітету та територіальної цілісності України¹⁰¹.

2.2. Функції та повноваження Президента України у сфері національної безпеки й оборони

Відповідно до Конституції України, Президент України здійснює наступні повноваження, які прямо або принаймні опосередковано стосуються сфери національної безпеки й оборони:

- забезпечує державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави (п. 1 ч. 1 ст. 106);
- звертається з посланнями до народу та із щорічними і позачерговими посланнями до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України (п. 2 ч. 1 ст. 106);
- представляє державу в міжнародних відносинах, керує зовнішньополітичною діяльністю держави, веде переговори та укладає міжнародні договори України (п. 3 ч. 1 ст. 106);
- вносить до Верховної Ради України подання про призначення Прем'єр-міністра України, Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України (п. 9-10 ч. 1 ст. 106);
- вносить до Верховної Ради України подання про призначення на посаду та звільнення з посади Голови Служби безпеки України (п. 14 ч. 1 ст. 106);

¹⁰⁰ Котляренко О. Характеристика змісту та обсягу повноважень Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 54.

¹⁰¹ Дзюбенко Н. Повноваження Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України. *Підприємництво, господарство і право*. 2023. № 3. С. 78-81.

– є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України; призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил України, інших військових формувань; здійснює керівництво у сфері національної безпеки та оборони держави (п. 3 ч. 1 ст. 106);

– очолює Раду національної безпеки і оборони України (п. 18 ч. 1 ст. 106);

– вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та в разі збройної агресії проти України ухвалює рішення про використання Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань (п. 19 ч. 1 ст. 106);

– ухвалює відповідно до закону рішення про загальну або часткову мобілізацію та вводить воєнний стан в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України (п. 20 ч. 1 ст. 106);

– ухвалює в разі необхідності рішення про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, а також оголошує в разі необхідності окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації – з наступним затвердженням цих рішень Верховною Радою України (п. 21 ч. 1 ст. 106);

– присвоює вищі військові звання (п. 24 ч. 1 ст. 106);

– нагороджує державними нагородами; встановлює президентські відзнаки та нагороджує ними (п. 25 ч. 1 ст. 106);

– володіє правом законодавчої ініціативи у Верховній Раді України (ст. 93), зокрема з питань національної безпеки та оборони. Законопроекти, визначені Президентом України як невідкладні, Верховна Рада України розглядає позачергово.

Президент України підписує закони, схвалені Верховною Радою України (п. 29 ст. 106), зокрема закони з питань національної безпеки та оборони держави; має право вето щодо цих законів (крім законів про внесення змін до Конституції України) з наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України. Президент України може застосовувати вето щодо законів Верховної Ради України зокрема з мотивів їх невідповідності національним інтересам України.

Відповідно до ст. 150 Конституції України, Президент України є суб'єктом права на звернення до Конституційного Суду України щодо вирішення питань про відповідність Конституції України, зокрема її положенням із питань національної безпеки законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Кабінету Міністрів України, а також щодо офіційного тлумачення Конституції України, зокрема її положень, що стосуються питань національної безпеки.

Чіткий нормативно визначний алгоритм дій вищих посадових осіб сектору безпеки і оборони щодо ухвалення рішень із питань застосування Збройних Сил України та інших законних військових формувань, зокрема алгоритм реалізації повноважень Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України в умовах російської військової агресії набуває граничного значення¹⁰².

Конституційну компетенцію Президента України у сфері національної безпеки й оборони уточнено і деталізовано в низці законів, серед яких найважливішими є Закон України “Про національну безпеку України” від 21 червня 2018 р., Закон України “Про оборону України” від 6 грудня 1991 р.¹⁰³, Закон України “Про Раду національної безпеки і оборони України” від 5 березня 1998 р.¹⁰⁴, Закон України “Про Збройні Сили України” від 25 березня 1992 р.¹⁰⁵, Закон України “Про основи національного спротиву” від 16 липня 2021 р.¹⁰⁶.

Відповідно до ст. 13 Закону України “Про національну безпеку України”, керівництво Президента України у сфері національної безпеки й оборони полягає

¹⁰² Коротатнік І., Остапенко А. Нормативно-правове закріплення повноважень Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України: сучасний стан та перспективи розвитку. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського*. 2022. № 1 (74). С. 100.

¹⁰³ Про оборону України : Закон України від 6 грудня 1991 р. № 1932-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 106.

¹⁰⁴ Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України від 5 березня 1998 р. № 183/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 35. Ст. 237.

¹⁰⁵ Про Збройні Сили України : Закон України від 25 березня 1992 р. № 1934-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 108.

¹⁰⁶ Про основи національного спротиву : Закон України від 16 липня 2021 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 41. Ст. 339.

в тому, що він забезпечує державну незалежність та національну безпеку; є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України і в цьому статусі видає накази і директиви з питань оборони; очолює Раду національної безпеки і оборони України, вводить у встановленому порядку в дію її рішення; видає укази і розпорядження з питань національної безпеки й оборони, які є обов'язковими до виконання на території України (саме своїми указами Президент України затверджує стратегії, доктрини, концепції, які визначають актуальні загрози національній безпеці України, основні напрями і завдання державної політики у сфері національної безпеки й оборони, розвитку сектору безпеки й оборони); звертається з посланнями до народу та з щорічними і позачерговими посланнями до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України; реалізує право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України щодо законодавчого врегулювання питань національної безпеки й оборони; вносить до Верховної Ради України подання про призначення Міністра оборони України; вносить до Верховної Ради України подання про призначення на посаду та звільнення з посади Голови Служби безпеки України; призначає на посади та звільняє з посад Секретаря Ради національної безпеки і оборони України та його заступників; призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил України за поданням Міністра оборони України, а також вище командування інших військових формувань за поданням керівників органів виконавчої влади, яким підпорядковані відповідні військові формування; здійснює загальне керівництво розвідувальними органами України; вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та в разі збройної агресії проти України ухвалює рішення про застосування Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань; ухвалює рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України; ухвалює в разі необхідності рішення про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, а також оголошує в разі необхідності окремі місцевості України зонами надзвичайної

екологічної ситуації з наступним затвердженням цих рішень Верховною Радою України; присвоює вищі військові звання та інші вищі спеціальні звання і класні чини¹⁰⁷.

Відповідно до Закону України “Про розвідку” від 17 вересня 2020 р., Президент України здійснює загальне керівництво розвідувальними органами та визначає їх організаційну структуру (ч. 1 ст. 11), призначає на посади та звільняє з посад керівників розвідувальних органів (як, наприклад, Начальника Головного управління розвідки Міністерства оборони України¹⁰⁸, Голови Служби зовнішньої розвідки України¹⁰⁹), затверджує Положення про розвідувальний орган (ч. 3 ст. 5)¹¹⁰.

Президент України в межах затвердженої Верховною Радою України загальної чисельності Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань визначає граничну чисельність розвідувальних органів, що функціонують у підпорядкуванні центральних органів виконавчої влади (ч. 4 ст. 7 Закону України “Про розвідку”)¹¹¹.

Як засвідчили результати зовнішньополітичної активності Президента України В. Зеленського після повномасштабного військового вторгнення Російської Федерації на територію України 24 лютого 2022 р., особливе значення має положення ч. 3 ст. 24 Закону України “Про національну безпеку України” про те, що “міжнародне співробітництво з питань національної безпеки здійснюється під загальним керівництвом Президента України”¹¹².

¹⁰⁷ Про національну безпеку України : Закон України 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

¹⁰⁸ Про призначення К. Буданова начальником Головного управління розвідки Міністерства оборони України : Указ Президента України від 5 серпня 2020 р. № 308/2020. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/3082020-34593>.

¹⁰⁹ Про призначення О. Іващенко Головою Служби зовнішньої розвідки України : Указ Президента України від 26 березня 2024 р. № 189/2024. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/3082020-34593>.

¹¹⁰ Про розвідку : Закон України від 17 вересня 2020 р. № 912-IX. *Офіційний вісник України*. 2020. № 86. Ст. 2761.

¹¹¹ Про розвідку : Закон України від 17 вересня 2020 р. № 912-IX. *Офіційний вісник України*. 2020. № 86. Ст. 2761.

¹¹² Про національну безпеку України : Закон України 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

Президент України очолює Раду національної безпеки і оборони України і в цьому статусі формує її склад, спрямовує діяльність і здійснює загальне керівництво роботою Ради національної безпеки і оборони України; затверджує перспективні та поточні плани роботи Ради національної безпеки і оборони України, час і порядок проведення її засідань; особисто головує на засіданнях Ради національної безпеки і оборони України; дає доручення членам Ради національної безпеки і оборони України, пов'язані з виконанням покладених на неї функцій; заслуховує Секретаря Ради національної безпеки і оборони України про хід виконання її рішень, у разі потреби виносить питання про стан виконання рішень Ради національної безпеки і оборони України на її засідання; затверджує Положення про апарат Ради національної безпеки і оборони України, його структуру; своїми указами вводить у дію рішення Ради національної безпеки і оборони України, здійснює інші повноваження, передбачені Законом “Про Раду національної безпеки і оборони України” від 5 березня 1998 р.¹¹³.

Для опрацювання і комплексного вирішення проблем міжгалузевого характеру, забезпечення науково-аналітичного і прогностичного супроводження діяльності Ради національної безпеки і оборони України за її рішенням у межах коштів, передбачених Державним бюджетом України, Президент України може утворювати тимчасові міжвідомчі комісії, робочі й консультативні органи. Одним із таких робочих органів Ради національної безпеки і оборони України є, зокрема, – Національний координаційний центр кібербезпеки.

У сфері національної безпеки й оборони Президент України наділений іншими особливими повноваженнями. Глава держави як одноосібно, так і разом з іншими органами державної влади ухвалює оперативні рішення як у мирний час, так і в умовах надзвичайних ситуацій, що загрожують безпеці держави. Саме Президент України є провідним суб'єктом, від рішення якого залежить можливість введення надзвичайного стану або воєнного стану.

¹¹³ Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України від 5 березня 1998 р. № 183/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 35. Ст. 237.

Внаслідок внесення до Конституції України змін і доповнень від 8 грудня 2004 р. Президент України втратив суттєву частину кадрових повноважень, насамперед щодо системи органів виконавчої влади. Однак його **кадрові повноваження у сфері національної безпеки і оборони та сфері зовнішньої політики** нині залишаються суттєвими. Зокрема, Президент України вносить до Верховної Ради України подання про призначення Прем'єр-міністра України, Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України (п. 9-10 ч. 1 ст. 106 Конституції України), призначає та звільняє глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях; приймає вірчі і відкличні грамоти дипломатичних представників іноземних держав (п. 5 ч. 1 ст. 106 Конституції України), призначає на посади та звільняє з посад вище командування сил оборони України (п. 17 ч. 1 ст. 106 Конституції України), вносить до Верховної Ради України подання про призначення на посаду та звільнення з посади Голови Служби безпеки України (п. 14 ч. 1 ст. 106 Конституції України)¹¹⁴, призначає на посаду за поданням Міністра внутрішніх справ України та звільняє з посади Командувача Національної гвардії України (ч. 2 ст. 7 Закону України “Про Національну гвардію України”)¹¹⁵. Президент України за поданням Прем'єр-міністра України призначає на посаду Голову Державної прикордонної служби України, припиняє його повноваження, за поданням Голови Державної прикордонної служби України призначає його заступників (ч. 2 ст. 8 Закону України “Про Державну прикордонну службу України”)¹¹⁶. На підставі ч. 3 ст. 11 Закону України “Про розвідку” Президент України призначає начальника Головного управління розвідки Міністерства оборони України¹¹⁷. Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України “Про Службу

¹¹⁴ Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/96-вр *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

¹¹⁵ Про Національну гвардію України : Закон України від 13 березня 1992 р. № 876-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 17. Ст. 594.

¹¹⁶ Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 3 квітня 2003 р. № 661-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 27. Ст. 208.

¹¹⁷ Про розвідку : Закон України від 17 вересня 2020 р. № 912-IX. *Офіційний вісник України*. 2020. № 86. Ст. 2761.

зовнішньої розвідки України” від 1 грудня 2005 р., Президент України призначає Голову Служби зовнішньої розвідки України¹¹⁸.

Президент України як Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України не лише призначає на посади і звільняє з посад вище командування Збройних Сил України, інших військових формувань, а й, відповідно до ч. 2 ст. 6 Закону України “Про військовий обов’язок і військову службу” від 25 березня 1992 р., затверджує перелік посад, що підлягають заміщенню вищим офіцерським складом. затверджує перелік військових посад (штатних посад, що підлягають заміщенню військовослужбовцями), що підлягають заміщенню вищим офіцерським складом¹¹⁹.

Президент України за поданням Міністра оборони України присвоює військові звання вищому офіцерському складу¹²⁰.

Як Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України Президент України здійснює повноваження щодо призову на строкову військову службу та звільнення з неї. Зокрема, відповідно до ч. 6 ст. 15 Закону України “Про військовий обов’язок і військову службу”, Президент України визначає указом строки проведення призову (призовів) громадян України на строкову військову службу. Згаданий указ Президента України повинен бути опублікований у засобах масової інформації не пізніше як за місяць до закінчення року, що передує року призову (призовів) громадян України на строкову військову службу, крім указу про призов (призови) громадян України на строкову військову службу в особливий період, який повинен бути опублікований не пізніше як за місяць до початку проведення призову (призовів) громадян України на строкову військову службу¹²¹. Відповідно до ч. 2 ст. 26 Закону України “Про

¹¹⁸ Про Службу зовнішньої розвідки України : Закон України від 1 грудня 2005 р. № 3160-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 8. Ст. 94.

¹¹⁹ Про військовий обов’язок і військову службу : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2232-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 385.

¹²⁰ Про положення про проходження військової служби відповідними категоріями військовослужбовців : Указ Президента України від 7 листопада 2001 р. № 1053/2001. *Офіційний вісник України*. 2001. № 46. Ст. 2039.

¹²¹ Про військовий обов’язок і військову службу : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2232-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 385.

військовий обов'язок і військову службу”, військовослужбовці строкової військової служби звільняються зі служби у зв'язку із закінченням установлених строків військової служби у строки, визначені указом Президента України¹²². Згідно з ч. 4 ст. 26 Закону військовослужбовці, які проходять військову службу за призовом під час мобілізації в особливий період, звільняються з військової служби під час дії особливого періоду (крім періоду дії воєнного стану) також у строки, встановлені указом Президента України¹²³. Відповідно до ч. 8 ст. 26 Закону України “Про військовий обов'язок і військову службу”, Верховний Головнокомандувач шляхом ухвалення відповідного Указу в разі потреби може затримувати військовослужбовців строкової військової служби і військової служби за призовом осіб офіцерського складу, які вислужили встановлені строки на військовій службі, на строк до шести місяців¹²⁴.

Загалом кадрові повноваження Президента України у сфері національної безпеки і оборони дають йому можливість визначальною мірою впливати на кадрову політику в цій сфері¹²⁵.

Відповідно до п. 20 ч. 1 ст. 106 Конституції України, Президент України ухвалює “відповідно до закону рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України”¹²⁶. Згідно зі ст. 11 Закону України “Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію” від 21 жовтня 1993 р., Президент України здійснює загальне керівництво у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації держави; визначає мету, завдання, вид, обсяги, порядок і строки проведення мобілізаційної підготовки та мобілізації; забезпечує через

¹²² Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2232-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 385.

¹²³ Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2232-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 385.

¹²⁴ Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2232-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 385.

¹²⁵ Мельник С. Повноваження Президента України у сфері військового управління. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2019. Том 30 (69). № 4. С. 143.

¹²⁶ Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/96-вр. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Раду національної безпеки і оборони України координацію діяльності органів виконавчої влади, інших органів державної влади, сил оборони України у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації; визначає структуру та затверджує мобілізаційний план України на особливий період, Положення про мобілізаційну підготовку Збройних Сил України, інших військових формувань, Положення про порядок проведення мобілізації в Україні; надає (позбавляє) право на звільнення від призову на військову службу в разі мобілізації та у воєнний час громадянам або окремим категоріям громадян; визначає порядок оголошення мобілізації; ухвалює рішення про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, про загальну або часткову мобілізацію та про демобілізацію із внесенням їх на затвердження Верховною Радою України; встановлює режим роботи органів державної влади під час мобілізації та у воєнний час; видає акти з питань мобілізаційної підготовки та мобілізації¹²⁷.

Відповідно до ст. 11 Закону України “Про правовий режим воєнного стану” від 12 травня 2015 р., Президент України в умовах воєнного стану здійснює загальне керівництво запровадженням і виконанням заходів правового режиму воєнного стану; ухвалює за пропозицією Ради національної безпеки і оборони України рішення щодо залучення Збройних Сил України, інших військових формувань та правоохоронних органів до здійснення заходів правового режиму воєнного стану; здійснює стратегічне керівництво Збройними Силами України, іншими військовими формуваннями і правоохоронними органами через Генеральний штаб Збройних Сил України; визначає порядок проходження військової служби¹²⁸.

У період дії надзвичайного чи воєнного стану заборонено проведення виборів Президента України (ст. 21 Закону України “Про правовий режим

¹²⁷ Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України 21 жовтня 1993 р. № 3543-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 44. Ст. 416.

¹²⁸ Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 28. Ст. 250.

надзвичайного стану”¹²⁹, ст. 19 Закону України “Про правовий режим воєнного стану”¹³⁰). Це означає, що в разі закінчення строку повноважень Президента України під час дії надзвичайного чи воєнного стану, його повноваження продовжуються до вступу на пост нового Президента, обраного після припинення дії воєнного чи надзвичайного стану.

Повноваження Президента України в умовах надзвичайного чи воєнного стану не можуть бути ні припинені (ст. 11 Закону України “Про правовий режим надзвичайного стану”)¹³¹; ч. 1 ст. 10 Закону України “Про правовий режим воєнного стану”¹³²), ні обмежені (ст. 9 Закону України “Про правовий режим надзвичайного стану”¹³³; ч. 1 ст. 9 Закону України “Про правовий режим воєнного стану”¹³⁴).

Президент України володіє особливими **нормотворчими повноваженнями у сфері національної безпеки**, зокрема у сфері військового та оборонного управління. Президент України своїми указами затверджує стратегії, доктрини, концепції, які визначають актуальні загрози національній безпеці України, основні напрями і завдання державної політики у сфері національної безпеки й оборони, розвитку сектору безпеки й оборони (ст. 13 Закону України “Про національну безпеку України”)¹³⁵. Як Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України Президент України видає накази і директиви з питань оборони (ч. 3 ст. 6 Закону України “Про оборону

¹²⁹ Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16 березня 2000 р. № 1550-III. *Офіційний вісник України*. 2000. № 15. Ст. 588.

¹³⁰ Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 28. Ст. 250.

¹³¹ Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16 березня 2000 р. № 1550-III. *Офіційний вісник України*. 2000. № 15. Ст. 588.

¹³² Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 28. Ст. 250.

¹³³ Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16 березня 2000 р. № 1550-III. *Офіційний вісник України*. 2000. № 15. Ст. 588.

¹³⁴ Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 28. Ст. 250.

¹³⁵ Про національну безпеку України : Закон України 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

України”)¹³⁶, за поданням Кабінету Міністрів України Президент України затверджує структуру плану оборони України, план оборони України та військово-адміністративний поділ території України на військово-сухопутні, військово-морські та військово-повітряні зони (райони), який є обов’язковим до врахування під час визначення меж зон (ділянок) відповідальності регіональних (територіальних, міжрегіональних, міжтериторіальних) органів управління інших військових формувань, утворених відповідно до законів України та відповідних правоохоронних (спеціальних) органів (ч. 3 ст. 2 Закону України “Про оборону України”)¹³⁷.

За безпосередньої участі Президента України відбувається розроблення документів довгострокового стратегічного планування у сфері національної безпеки і оборони держави¹³⁸. До таких документів належать, насамперед, Стратегія національної безпеки України від 14 вересня 2020 р., Стратегія воєнної безпеки України від 25 березня 2021 р. та інші стратегії. У ч. 3 ст. 25 Закону України “Про національну безпеку України” встановлено перелік обов’язкових стратегічних документів, який складають Стратегія національної безпеки України, Стратегія воєнної безпеки України, Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту України, Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України, Стратегія кібербезпеки України, Національна розвідувальна програма. Закріплення в Законі України “Про національну безпеку України” переліку цих стратегічних документів встановлює, по суті, імперативну вимогу до Президента України щодо їх розроблення й ухвалення. Обов’язковість ухвалення цих стратегічних документів зумовлена тим, що в них, відповідно до п. 5 ч. 3 ст. 3 Закону, повинні бути визначені “загрози національній безпеці

¹³⁶ Про оборону України : Закон України від 6 грудня 1991 р. № 1932-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 106.

¹³⁷ Про оборону України : Закон України від 6 грудня 1991 р. № 1932-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 106.

¹³⁸ Качур І. Конституційно-правовий статус Президента України: проблеми реалізації повноважень у сфері національної безпеки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2020. Вип. 64. С. 45-50.

України та відповідні пріоритети державної політики у сферах національної безпеки і оборони”¹³⁹.

Шляхом ухвалення відповідних указів Президент України вводить в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайний стан та воєнний стан, оголошує в разі необхідності окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації (п. 21 ст. 106 Конституції України)¹⁴⁰.

Президент України володіє правом законодавчої ініціативи у Верховній Раді України (ст. 93 Конституції України)¹⁴¹, зокрема з питань національної безпеки й оборони.

Право законодавчої ініціативи, згідно зі ст. 93 Конституції України, Президент України реалізує шляхом внесення до Верховної Ради України законопроектів двох видів: тих, які він вносить у звичайному порядку та тих, які Президент України визнає невідкладними. Такою можливістю не володіють інші суб'єкти законодавчої ініціативи. Коло питань, з яких Президент України вносить до Верховної Ради України законопроекти, необмежене: це можуть бути звичайні законопроекти та законопроекти щодо внесення змін до Конституції України (ст. 154); якщо ж законопроект стосується змін першого, третього і тринадцятого розділів Основного Закону України, то Президент України призначає всеукраїнський референдум для затвердження цього законопроекту (у разі його схвалення двома третинами від конституційного складу Парламенту).

Президент України може впливати на законопроектну роботу Верховної Ради України на етапі подання законопроекту через Кабінет Міністрів України, який, згідно з ч. 2 ст. 113 Конституції України, відповідальний перед Президентом України. Це означає, зокрема, що у реалізації свого права законодавчої ініціативи Кабінет Міністрів України повинен виходити із завдань,

¹³⁹ Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

¹⁴⁰ Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/96-вр. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

¹⁴¹ Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/96-вр. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

поставлених перед ним у посланнях до Верховної Ради України і під час участі Президента України на засіданнях Кабінету Міністрів України¹⁴². У Законі України “Про Кабінет Міністрів України” від 27 лютого 2014 р. вказано, що “Кабінет Міністрів України може звернутися до Президента України з клопотанням про визнання проєкту закону, що вноситься до Верховної Ради України, як невідкладного”¹⁴³.

Президент України має право вето щодо ухвалених Верховною Радою України законів (крім законів про внесення змін до Конституції України) із наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України (п. 30 ст. 106 Конституції України)¹⁴⁴. Президент України може застосовувати вето щодо законів Верховної Ради України зокрема з мотивів їх невідповідності національним інтересам України чи конкретним положенням Конституції України про національну безпеку України. Право Президента України застосовувати вето щодо законів Верховної Ради України засвідчує його статус гаранта Конституції України та здійснення ним функції неспеціалізованого конституційного контролю¹⁴⁵.

Президент України підписує закони, схвалені Верховною Радою України (п. 29 ст. 106), зокрема закони з питань національної безпеки та оборони держави.

Відповідно до п. 2 ст. 106 Конституції України, Президент України “звертається з посланнями до народу та із щорічними і позачерговими посланнями до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України”, а згідно з п. 8 ст. 85 Основного Закону України, до повноважень Верховної Ради України належить “заслуховування щорічних та позачергових послань Президента України про внутрішнє і зовнішнє становище України”¹⁴⁶. Оскільки відповідні послання Президента України мають характер політичних документів, що виконують

¹⁴² Тодика Ю., Яворський В. Президент України: конституційно-правовий статус : моногр. Х.: Факт, 1999. С. 120.

¹⁴³ Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 222.

¹⁴⁴ Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/96-вр. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

¹⁴⁵ Жук Н. Система стримувань і противаг у державному апараті: витоки та основний зміст. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 2 (33) № 3 (34). С. 58.

¹⁴⁶ Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/96-вр. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

інформативну функцію і позбавлені імперативної юридичної сили, в Основному Законі України не встановлено обов'язкових форм реагування Верховної Ради України за результатами заслуховування послань.

Президент України також призначає всеукраїнський референдум щодо внесення змін до Конституції України, проголошує всеукраїнський референдум за народною ініціативою (що є його конституційним обов'язком¹⁴⁷).

У сфері забезпечення конституційної законності Президент України має право звернення до Конституційного Суду України щодо вирішення питання про відповідність Конституції України (конституційність): законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим. Глава держави скасовує акти відповідальних перед ним органів виконавчої влади, володіє правом вето на закони Верховної Ради України, зупиняє дію актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності Конституції України з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності. Президент України має право введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або окремих її місцевостях.

2.3. Керівництво та координація Президентом України діяльності органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони України

Координаційна діяльність Президента України у сфері національної безпеки й оборони спрямована насамперед на систему органів виконавчої влади¹⁴⁸. Саме Уряд володіє необхідними засобами і забезпечує реалізацію законодавства, яке регулює відносини у сфері національної безпеки й оборони¹⁴⁹. Вплив на урядову

¹⁴⁷ Див.: Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо офіційного тлумачення положення пункту 6 частини першої статті 106 Конституції України (справа про проголошення Президентом України всеукраїнського референдуму за народною ініціативою) від 15 жовтня 2008 р. № 23-рп/2008. *Вісник Конституційного Суду України*. 2009. № 1. С. 8-14.

¹⁴⁸ Авер'янов В. Дуалізм виконавчої влади у світлі конституційного вдосконалення форми державного правління в Україні. *Вісник Конституційного Суду України*. 2010. № 3. С. 111.

¹⁴⁹ Тодика Ю., Яворський В. Президент України: конституційно-правовий статус : моногр. Х.: Факт, 1999. С. 156.

діяльність у сфері національної безпеки й оборони Президент України здійснює як безпосередньо, так і засобом спеціального органу – Ради національної безпеки і оборони України¹⁵⁰. Функціями Ради національної безпеки і оборони України, згідно зі ст. 107 Конституції України, є координація та контроль за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки й оборони.

Президент України як гарант державного суверенітету і територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав та свобод людини і громадянина (ч. 2 ст. 102 Конституції України), який забезпечує незалежність і національну безпеку держави (п. 1 ч. 1 ст. 106 Конституції України), Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України (п. 17 ч. 1 ст. 106 Конституції України), очолює Раду національної безпеки і оборони України за посадою.

Роль Ради національної безпеки і оборони України як медіатора в механізмі взаємодії Президента України із системою органів виконавчої влади у сфері національної безпеки й оборони засвідчує її особливе місце серед органів, які забезпечують національну безпеку й обороноздатність України¹⁵¹.

Відповідно до ч. 4 ст. 10 Закону України “Про Раду національної безпеки і оборони України” від 5 березня 1998 р., рішення Ради національної безпеки і оборони України, введені в дію указами Президента України, є обов’язковими до виконання органами виконавчої влади¹⁵², а згідно з ч. 1 ст. 26 Закону України “Про Кабінет Міністрів України” від 27 лютого 2014 р., “Кабінет Міністрів України забезпечує виконання рішень Ради національної безпеки і оборони України, введених у дію указами Президента України, що відповідають положенням Конституції України”¹⁵³.

¹⁵⁰ Авер’янов В., Дерещ В., Пухтецька А. Організація виконавчої влади потребує реформування. *Право України*. 2009. № 12. С. 42.

¹⁵¹ Martyniuk R., Datsiuk O. The National Security and Defence Council of Ukraine: functional nature and place of the body in the state mechanism : Актуальні питання забезпечення безпекового середовища в Україні : зб. тез наук. доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 19 квітня 2024 р.) [Електронне видання] / упоряд.: М. Г. Вербенський, В. О. Рядінська, А. І. Хальота, В. А. Мацько. Київ : ДНДІ МВС України, 2024. С. 279-283.

¹⁵² Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України від 5 березня 1998 р. № 183/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 35. Ст. 237.

¹⁵³ Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 222.

Відповідно до ст. 4 Закону України “Про Раду національної безпеки і оборони України”, Рада національної безпеки і оборони України подає пропозиції Президентові України, ухвалює рішення щодо утворення, реорганізації та ліквідації органів виконавчої влади у сфері удосконалення системи забезпечення національної безпеки та організації оборони; дає доручення органам виконавчої влади, пов’язані з вивченням конкретних питань у сфері національної безпеки і оборони; здійснює поточний контроль діяльності органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони, подає Президентові України відповідні висновки та пропозиції; координує та контролює діяльність органів виконавчої влади з протидії корупції, забезпечення громадської безпеки та боротьби зі злочинністю з питань національної безпеки й оборони України¹⁵⁴.

Рада національної безпеки і оборони України координує діяльність органів виконавчої влади в умовах воєнного або надзвичайного стану, а також у разі виникнення кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України.

В умовах воєнного чи надзвичайного стану Рада національної безпеки і оборони України здійснює повноваження щодо координації мобілізаційних робіт у сфері національної безпеки й оборони. Зокрема, вона координує і контролює переведення центральних і місцевих органів виконавчої влади, а також економіки країни на роботу в умовах воєнного чи надзвичайного стану; координує і контролює діяльність органів місцевого самоврядування в межах наданих повноважень під час введення воєнного чи надзвичайного стану; координує та контролює діяльність органів виконавчої влади по відбиттю збройної агресії, організації захисту населення та забезпеченню його життєдіяльності, охороні життя, здоров’я, конституційних прав, свобод і законних інтересів громадян, підтриманню громадського порядку в умовах

¹⁵⁴ Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України від 5 березня 1998 р. № 183/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 35. Ст. 237.

воєнного чи надзвичайного стану та при виникненні кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України¹⁵⁵.

2.4. Повноваження Президента України щодо здійснення демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони України

Нині в розвинених державах простежується стійка тенденція посилення демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони. Під цивільним контролем над сектором безпеки і оборони розуміють комплекс здійснюваних відповідно до законодавства держави правових, організаційних, інформаційних заходів, застосування яких забезпечує дотримання законності і відкритості в діяльності суб'єктів сектору безпеки і оборони, сприяє ефективності їхньої діяльності та виконанню покладених на них завдань.

Необхідність цивільного контролю над сектором безпеки і оборони зумовлена багатьма особливостями безпекових інститутів, такими, як таємність і закритість від широкого загалу, наявність рідкісних і серйозних силових ресурсів, зброї, техніки, обладнання тощо¹⁵⁶. Внаслідок особливих можливостей своїх суб'єктів сектор безпеки і оборони потенційно тяжіє до перетворення на своєрідну панівну корпорацію в державі¹⁵⁷, яка може використати наявні у її розпорядженні ресурси в партійних чи інших корпоративних цілях, а не в національних інтересах.

За будь-яких умов наявні в сил безпеки та сил оборони ресурси завжди загрожують їх надмірним впливом на державу та суспільство¹⁵⁸. Тому

¹⁵⁵ Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України від 5 березня 1998 р. № 183/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 35. Ст. 237.

¹⁵⁶ Демократичний цивільний контроль над Збройними Силами: навч. посіб. / За ред. М. Пашкова. К.: НІСД, 2020. 128 с.

¹⁵⁷ Парламентський контроль за сферою безпеки: принципи, механізми і практичні аспекти. Женева/Київ, 2006. С. 2.

¹⁵⁸ Буроменський М. Громадський контроль у секторі безпеки і оборони України. К.: Центр політико-правових реформ, 2021. 94 с.

відсутність ефективного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони означає, по суті, нездатність держави стати демократичною¹⁵⁹.

Основні принципи організації інституту демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони визначено в Рекомендаціях Парламентської асамблеї Ради Європи “Контроль над внутрішніми службами безпеки в країнах-членах Ради Європи” від 1999 р.¹⁶⁰ і “Про демократичний нагляд за становищем у сфері безпеки в країнах-членах” від 2005 р.¹⁶¹ Зокрема, останньому документі зазначено, що “демократичний нагляд здійснюється засобом низки спеціальних інструментів, які покликані забезпечити політичну підзвітність і прозорість у сфері безпеки. До цих інструментів належать конституційні принципи, правові норми, положення інституційного та матеріально-організаційного характеру, а також більш загальні напрями діяльності, спрямовані на зміцнення нормальних відносин між різними структурами, що утворюють сферу безпеки: з одного боку – політичною владою, з іншого – представниками громадянського суспільства”¹⁶².

Відповідно до ст. 63 Стратегії національної безпеки України, одним із завдань розвитку сектору безпеки і оборони є зміцнення демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони¹⁶³.

Основи діяльності Президента України у сфері контролю над сектором безпеки і оборони України визначено в Законі України “Про національну безпеку України” від 21 червня 2018 р. Відповідно до цього Закону, демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони – це комплекс здійснюваних відповідно до Конституції і законів України правових, організаційних,

¹⁵⁹ Парламентський контроль за сферою безпеки: принципи, механізми і практичні аспекти. Женева/Київ, 2006. С. 15.

¹⁶⁰ Control of internal security services in council of Europe member states. URL: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16689&lang=en>.

¹⁶¹ Democratic oversight of the security sector in member states. URL: <http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17360&lang=en/>.

¹⁶² Democratic oversight of the security sector in member states. URL: <http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17360&lang=en/>.

¹⁶³ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року “Про Стратегію національної безпеки України” : Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020. *Офіційний вісник Президента України*. 2020. № 19. Ст. 926.

інформаційних, кадрових та інших заходів для забезпечення верховенства права, законності, підзвітності, прозорості органів сектору безпеки і оборони та інших органів, діяльність яких пов'язана з обмеженням у визначених законом випадках прав і свобод людини, сприяння їх ефективній діяльності та виконанню покладених на них функцій, зміцненню національної безпеки України¹⁶⁴. Таке визначення демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони свідчить, що його об'єктом є діяльність усіх суб'єктів, що забезпечують національну безпеку й обороноздатність України.

Згідно з абз. 2 ч. 1 ст. 4 Закону, система цивільного контролю складається з контролю, який здійснює Президент України; контролю, який здійснює Верховна Рада України; контролю, який здійснює Рада національної безпеки і оборони України; контролю, який здійснює Кабінет Міністрів України й інші органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування; судового контролю; громадського нагляду¹⁶⁵. Отже, суб'єктами, які здійснюють цивільний контроль над сектором безпеки і оборони, згідно із Законом, є Президент України, Верховна Рада України, Рада національної безпеки і оборони України, Кабінет Міністрів України й інші органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, суди загальної юрисдикції та громадяни і їх об'єднання, які здійснюють над сектором безпеки і оборони громадський нагляд.

Принципами цивільного контролю у сфері національної безпеки, відповідно до Закону, є верховенство права, законність, підзвітність, прозорість, ефективність та результативність (ч. 2 ст. 4)¹⁶⁶. Мета цивільного контролю над сектором безпеки і оборони полягає в тому, діяльність його суб'єктів відповідала згаданим принципам.

Предметом цивільного контролю над сектором безпеки і оборони, відповідно до Закону є: 1) дотримання вимог Конституції і законів України у діяльності органів сектору безпеки і оборони, недопущення їх використання для

¹⁶⁴ Про національну безпеку України : Закон України 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

¹⁶⁵ Про національну безпеку України : Закон України 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

¹⁶⁶ Про національну безпеку України : Закон України 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

узурпації влади, порушення прав і свобод людини і громадянина; 2) зміст і стан реалізації стратегій, доктрин, концепцій, державних програм та планів у сферах національної безпеки і оборони; 3) стан правопорядку в органах сектору безпеки і оборони, їх укомплектованість, оснащеність сучасним озброєнням, військовою і спеціальною технікою, забезпеченість необхідними запасами матеріальних засобів та готовність до виконання завдань за призначенням у мирний час та в особливий період; 4) ефективність використання ресурсів, зокрема бюджетних коштів, органами сектору безпеки і оборони (ч. 4 ст. 4)¹⁶⁷.

За будь-якої форми правління президент функціонально поєднаний із виконавчою владою. Функціональна сполученість президента з виконавчою владою передбачає, зокрема, його цілеспрямовану координацію та контроль за діяльністю відповідних органів виконавчої влади у сфері національної безпеки й оборони держави. Оскільки президент – орган функціонально “нейтральний”, частина його функцій пов’язана з діяльністю держави взагалі, усіх сегментів її механізму. Ця особливість функціональної природи президента робить його найбільш придатним для координації діяльності будь-яких суб’єктів сектору безпеки й оборони. Координація президентом діяльності суб’єктів сектору безпеки й оборони логічно передбачає також контроль цієї діяльності. Президент України координує діяльність суб’єктів сектору безпеки й оборони як безпосередньо, так і через Раду національної безпеки і оборони України. Рада національної безпеки і оборони України відіграє роль координаційного центру, який забезпечує узгодженість і єдину цілеспрямованість діяльності усіх суб’єктів сектору безпеки й оборони.

Цивільний контроль, який здійснює Президент України щодо суб’єктів сектору безпеки й оборони, поєднує в собі ознаки внутрішнього та зовнішнього владного контролю, оскільки частина цих суб’єктів є органами, які непідлеглі Президенту України в адміністративному відношенні.

¹⁶⁷ Про національну безпеку України : Закон України 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

Відповідно до ст. 106 та ст. 107 Конституції України, Президент України здійснює контроль за сектором безпеки і оборони як безпосередньо, так і через очолювану ним Раду національної безпеки і оборони України та створювані ним у разі необхідності на підставі п. 28 ч. 1 ст. 106 Конституції України консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби.

Рада національної безпеки і оборони України здійснює контроль за сектором безпеки й оборони на підставі ст. 107 Конституції України в порядку та межах своєї компетенції, визначених Законом України “Про Раду національної безпеки і оборони України”.

Контроль за виконанням рішень Ради національної безпеки і оборони України здійснює Секретар Ради національної безпеки і оборони України.

Рада національної безпеки і оборони України інформує громадськість про свою діяльність через офіційний веб-сайт Ради національної безпеки і оборони України та через засоби масової інформації.

Одним із суперечливих питань в системі демократичного цивільного контролю є питання про механізм контролю за діями самого Президента України у сфері національної безпеки і оборони держави. Відповідно до ст. 102 Конституції України, Президент України є гарантом державного суверенітету та територіальної цілісності України, а згідно п. 17 ст. 106 Конституції України, Президент України є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України, ... здійснює керівництво у сфері національної безпеки та оборони держави¹⁶⁸. Однак в Основному Законі України не встановлено конституційної відповідальності за неналежне виконання чи невиконання Президентом України його конституційних повноважень у сфері національної безпеки та оборони держави. Президент України повинен бути не тільки суб'єктом, а об'єктом цивільного контролю хоча б тому, що він може використати Збройні Сили

¹⁶⁸ Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/96-вр. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

України з метою узурпації влади¹⁶⁹. Показове в цьому випадку вчинення державної зради екс-Президентом України В. Януковичем.

Висновки до Розділу II

Як гарант державного суверенітету, територіальної цілісності України, провідний суб'єкт у системі забезпечення національної безпеки й обороноздатності держави, Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України Президент наділений особливими повноваженнями у сфері національної безпеки й оборони. Аналіз конституційного статусу Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України засвідчує, що всі ці органи мають окремі конституційні повноваження у сфері національної безпеки і оборони держави. Однак лише Президент України наділений конституційними повноваженнями здійснювати верховне керівництво в цій сфері. Здійснюючи таке керівництво, Президент України спрямовує й узгоджує діяльність усіх суб'єктів сил безпеки і сил оборони.

Як Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України Президент України визначає основні напрями реформ у сфері національної безпеки й оборони, концепцію військового будівництва, ставить завдання перед Кабінетом Міністрів України та іншими органами виконавчої влади щодо створення ефективної системи державного управління обороною країни. Президент України формує оборонну стратегію Української держави, покликану забезпечити її ефективний захист від зовнішньої агресії.

Багатогранною є зовнішньополітична діяльність Президента України. Ця діяльність, як і діяльність Президента України у сфері національної безпеки й оборони покликана утверджувати національні інтереси України. Усе міжнародне співробітництво з питань національної безпеки здійснюється під загальним

¹⁶⁹ Реформа демократичного цивільного контролю над Збройними Силами та іншими військовими формуваннями в Україні: наступні кроки. Інститут Євро-Атлантичного співробітництва. Київ, 2018. С. 29-30.

керівництвом Президента України Від активності Президента України у здійсненні зовнішньої політики України багато в чому залежить підтримка України її стратегічними партнерами та, врешті-решт, успіх на полі бою.

Президент України впливає на процес забезпечення національної безпеки й обороноздатності України насамперед через діяльність Кабінету Міністрів України. Саме Уряд володіє необхідними засобами і забезпечує реалізацію законодавства, яке регулює відносини у сфері національної безпеки й оборони. Вплив на урядову діяльність у сфері національної безпеки й оборони Президент України здійснює як безпосередньо, так і засобом спеціального органу – Ради національної безпеки і оборони України. Функціями Ради національної безпеки і оборони України є, зокрема, координація та контроль за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки й оборони.

Президент України володіє особливими нормотворчими повноваженнями у сфері національної безпеки. Президент України своїми указами затверджує стратегії, доктрини, концепції, які визначають актуальні загрози національній безпеці України, основні напрями і завдання державної політики у сфері національної безпеки й оборони, розвитку сектору безпеки й оборони. Як Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України Президент України видає накази і директиви з питань оборони, за поданням Кабінету Міністрів України Президент України затверджує структуру плану оборони України, план оборони України та військово-адміністративний поділ території України на військово-сухопутні, військово-морські та військово-повітряні зони (райони), який є обов'язковим до врахування під час визначення меж зон (ділянок) відповідальності регіональних (територіальних, міжрегіональних, міжтериторіальних) органів управління інших військових формувань, утворених відповідно до законів України та відповідних правоохоронних (спеціальних) органів.

За безпосередньої участі Президента України відбувається розроблення документів довгострокового стратегічного планування у сфері національної безпеки і оборони держави. Розробником документів довгострокового

стратегічного планування у сфері національної безпеки і оборони є Рада національної безпеки і оборони України, яка затверджує їх на своїх засіданнях. Тому стратегії у сфері національної безпеки і оборони держави набувають форми рішень Ради національної безпеки і оборони України, затверджених указом Президента України.

Президент України володіє правом законодавчої ініціативи у Верховній Раді України, зокрема з питань національної безпеки й оборони, має право вето щодо ухвалених Верховною Радою України законів (крім законів про внесення змін до Конституції України) із наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України. Президент України може застосовувати вето щодо законів Верховної Ради України зокрема з мотивів їх невідповідності національним інтересам України чи конкретним положенням Конституції України про національну безпеку України.

Президент України підписує закони, схвалені Верховною Радою України, зокрема закони з питань національної безпеки та оборони держави.

ВИСНОВКИ

1. Хоча роль та компетенція президента у сфері національної безпеки й оборони різняться залежно від прийнятої форми правління, можливо виокремити й усталені риси компетенції президента у сфері національної безпеки й оборони. Загалом роль президента у сфері національної безпеки й оборони полягає в захисті країни від внутрішніх та зовнішніх загроз, гарантуванні державного суверенітету та територіальної цілісності країни, забезпеченні безпеки та прав її громадян. Загальне правило полягає в тому, що президент є верховним головнокомандувачем збройних сил і в цьому статусі особисто ухвалює стратегічні рішення щодо застосування збройних сил держави, здійснює верховне керівництво та координує і контролює діяльність усіх суб'єктів сектору безпеки й оборони. Забезпечення національної безпеки та обороноздатності держави президент здійснює як безпосередньо, так і через спеціальні органи, уповноважені здійснювати функції керівництва та/або координації щодо інших суб'єктів сектору безпеки й оборони держави. В Україні такими органами є, наприклад, Кабінет Міністрів України, Рада національної безпеки і оборони України та Генеральний штаб Збройних Сил України, а в особливий період – Ставка Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України.

2. Президент є розробником найважливіших документів довгострокового стратегічного планування у сфері національної безпеки й оборони, як наприклад, стратегія національної безпеки держави. Зазвичай розроблення таких документів покладено на спеціальні допоміжні органи в апараті президента чи інші органи зі спеціальною компетенцією у сфері національної безпеки й оборони, очолювані президентом. У процесі забезпечення національної безпеки й обороноздатності держави президент тісно співпрацює з радниками та спеціальними створеними ним консультативними органами з питань національної безпеки й оборони для оцінки прогнозованих та наявних загроз національній безпеці держави, ухвалення відповідних рішень, розроблення стратегічних документів та безпосереднього застосування збройних сил. Ефективна реалізація президентом

його компетенції у сфері національної безпеки й оборони передбачає глибоке розуміння ним ключових питань національної безпеки й оборони, здатність оперативно ухвалювати складні рішення під час складних, кризових ситуацій, наявність у нього здатності до активної комунікації та взаємодії з різними учасниками процесу забезпечення національної безпеки й обороноздатності держави, зокрема військовими, представниками розвідувальних служб та урядів іноземних держав. На президента також покладено відповідальність за постійне вдосконалення боєздатності збройних сил, їхньої оснащеності, готовності до виконання покладених на них завдань.

Президент здійснює керівництво усією системою органів, які безпосередньо забезпечують національну безпеку й обороноздатність держави. Як гарант конституційних цінностей і координатор механізму взаємодії вищих органів держави, президент покликаний гарантувати суверенітет, незалежність і територіальну цілісність держави, забезпечувати її національну безпеку засобом керівництва, координації й узгодження діяльності органів державної влади у сфері національної безпеки й оборони. Таку роль засвідчує і зміст конституційних повноважень Президента України, суттєва частина яких стосується забезпечення національної безпеки й обороноздатності держави. Забезпечення національної безпеки й обороноздатності держави, як і здійснення керівництва у сфері зовнішньої політики, потребує концентрації державної влади, координації діяльності всіх її галузей із метою проведення узгодженої, цілісної державної політики. Кризові ситуації, такі як надзвичайний та воєнний стан тощо посилюють значення координаційної й узгоджувальної діяльності президента у сфері національної безпеки і оборони держави. Саме президенту як гаранту конституційних цінностей, верховному головнокомандувачу збройних сил і повинна бути підпорядкована вся сфера державного управління обороною та забезпеченням національної безпеки держави.

Гарантування незалежності країни, її безпеки та територіальної цілісності президент здійснює насамперед засобом керівництва збройними силами країни. Повноваження, пов'язані з керівництвом Збройними Силами України, статус їх

Верховного Головнокомандувача – принципові моменти участі Президента України в забезпеченні національної безпеки й обороноздатності держави. Верховне керівництво Збройними Силами України є найважливішим інструментом безпосереднього гарантування Президентом України державного суверенітету та територіальної цілісності України.

Як Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України Президент України визначає основні напрями реформ у сфері національної безпеки й оборони, концепцію військового будівництва, ставить завдання перед Кабінетом Міністрів України та іншими органами виконавчої влади щодо створення ефективної системи державного управління обороною країни. Як Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України Президент України формує оборонну стратегію Української держави, покликану забезпечити її ефективний захист від зовнішньої агресії. Реалізуючи свої конституційні повноваження щодо керівництва у сфері національної безпеки й оборони держави, Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України повинен вживати заходів для підвищення бойової та мобілізаційної готовності, боєздатності Збройних Сил України, інших військових формувань і підготовки їх до оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Нормативні акти, політичні документи, акти конституційного правосуддя:

1. Constitution of october 4, 1958. URL : https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/anglais/constiution_anglais_juillet2008.pdf.
2. Constitution of the Italian Republic. URL : https://www.senato.it/documenti/repository/istituzione/costituzione_inglese.pdf.
3. Constitution of the Portuguese Republic. URL : <https://www.parlamento.pt/sites/EN/Parliament/Documents/Constitution7th.pdf>.
4. Constitution of the Republic of Kazakhstan. URL : <https://www.akorda.kz/en/constitution-of-the-republic-of-kazakhstan-50912>.
5. Constitution of the Republic of Poland. URL : <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm>.
6. Control of internal security services in council of Europe member states. URL: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16689&lang=en>.
7. Democratic oversight of the security sector in member states. URL: <http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17360&lang=en/>.
8. The Basic Law of the Federal Republic of Germany. URL : <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/39140/73278/F805966327/DEU39140%20English.pdf>.
9. The Belgian Constitution. URL : https://www.dekamer.be/kvvcr/pdf_sections/publications/constitution/GrondwetUK.pdf.
10. The Spanish Constitution. URL : <https://www.boe.es/legislacion/documentos/ConstitucionINGLES.pdf>.

11. United States Constitution. URL : <https://constitutioncenter.org/the-constitution/full-text>.
12. Виборчий Кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 7, № 8, № 9. Ст. 48.
13. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/96-вр. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
14. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2232-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 385.
15. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2232-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 385.
16. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 3 квітня 2003 р. № 661-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 27. Ст. 208.
17. Про Збройні Сили України : Закон України від 25 березня 1992 р. № 1934-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 108.
18. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 222.
19. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.
20. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України 21 жовтня 1993 р. № 3543-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 44. Ст. 416.
21. Про національну безпеку України : Закон України 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.
22. Про Національну гвардію України : Закон України від 13 березня 1992 р. № 876-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 17. Ст. 594.
23. Про оборону України : Закон України від 6 грудня 1991 р. № 1932-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 106.

24. Про основи національного спротиву : Закон України від 16 липня 2021 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 41. Ст. 339.

25. Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент): Закон України від 10 вересня 2019 р. № 39-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 40. Ст. 212.

26. Про положення про проходження військової служби відповідними категоріями військовослужбовців : Указ Президента України від 7 листопада 2001 р. № 1053/2001. *Офіційний вісник України*. 2001. № 46. Ст. 2039.

27. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 28. Ст. 250.

28. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16 березня 2000 р. № 1550-III. *Офіційний вісник України*. 2000. № 15. Ст. 588.

29. Про призначення К. Буданова начальником Головного управління розвідки Міністерства оборони України : Указ Президента України від 5 серпня 2020 р. № 308/2020. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/3082020-34593>.

30. Про призначення О. Іващенко Головою Служби зовнішньої розвідки України : Указ Президента України від 26 березня 2024 р. № 189/2024. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/3082020-34593>.

31. Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України від 5 березня 1998 р. № 183/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 35. Ст. 237.

32. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року “Про Стратегію національної безпеки України” : Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020. *Офіційний вісник Президента України*. 2020. № 19. Ст. 26.

33. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року “Про Стратегію інформаційної безпеки”: Указ Президента України від 28 грудня 2021 р. № 685/2021. *Офіційний вісник України*. 2022. № 3. Ст. 125.

34. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року “Про Стратегію воєнної безпеки України” : Указ Президента України від 25 березня 2021 р. № 121/2021. *Офіційний вісник Президента України*. 2021. № 9. Ст. 370.

35. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року “Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України” : Указ Президента України від 26 серпня 2021 р. № 448/2021. *Офіційний вісник Президента України*. 2021. № 22. Ст. 1056.

36. Про розвідку : Закон України від 17 вересня 2020 р. № 912-IX. *Офіційний вісник України*. 2020. № 86. Ст. 2761.

37. Про Службу зовнішньої розвідки України : Закон України від 1 грудня 2005 р. № 3160-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 8. Ст. 94.

38. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо офіційного тлумачення положення пункту 6 частини першої статті 106 Конституції України (справа про проголошення Президентом України всеукраїнського референдуму за народною ініціативою) від 15 жовтня 2008 р. № 23-рп/2008. *Вісник Конституційного Суду України*. 2009. № 1. С. 8-14.

39. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 53 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України “Про деякі питання керівництва зовнішньополітичною діяльністю держави” від 15 січня 2009 р. № 2-рп/2009. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-09#Text>.

40. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України “Про деякі питання здійснення керівництва у сферах національної безпеки і оборони” від 25 лютого 2009 р. № 5-рп/2009. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-09#Text>.

41. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 105, частини першої статті 111 Конституції України (справа щодо недоторканності та імпідменту Президента України) від 10 грудня 2003 р. № 19-рп/2003. *Офіційний Вісник України*. 2003. № 51. Ст. 2704.

Література:

42. Deering C. Congress, the President, and War Powers: The Perennial Debate. *Divided Democracy: Cooperation and Conflict Between the President and Congress*. Edited by James A. Thurber. Washington: CQ Press, 1991. P. 171-198.

43. European commission for democracy through law (Venice commission). Opinion No. 582 / 2010 CDL-AD (2010) 015. Opinion on the draft Constitution of the Kyrgyz Republic (version published on 21 May 2010). Adopted by the Venice Commission at its 83rd Plenary Session (Venice, 4 June 2010). URL : [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2010\)015](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2010)015).

44. Fisher L. War Powers: The Need for Collective Judgment. *Divided Democracy: Cooperation and Conflict Between the President and Congress*. Edited by James A. Thurber. Washington: CQ Press, 1991. P. 199-218.

45. Holmes S. The Postcommunist Presidency. *East European Constitutional Review*. 1993. Vol. 2. № 4. P. 36-39.

46. Martyniuk R. Forma rządu współczesnej Ukrainy: próba implementacji francuskich doświadczeń. *Wschód Europy*. 2021. Vol. 7. No 2. P. 61-76.

47. Martyniuk R. Prezydent i władza wykonawcza: poszukiwanie optymalnego modelu relacji instytucji. *Wschód Europy*. 2020. Vol. 6. No 1. P. 13-29.

48. Martyniuk R., Datsiuk O. Dualistic organization of the executive authority: theory issues and modern Ukrainian experience. *Wschód Europy*. 2024. Vol. 10. No 1. P. 90-110.

49. Martyniuk R., Datsiuk O. Post-soviet presidentialized republics: factors of choice of the form of government and difficulties of its classification. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку публічного права в сучасних умовах : матеріали круглого столу (м. Острого, 16 травня 2022 р.)*. Острого: Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2022. С. 14-21.

50. Martyniuk R., Datsiuk O. The National Security and Defence Council of Ukraine: functional nature and place of the body in the state mechanism : Актуальні питання забезпечення безпекового середовища в Україні : зб. тез наук. доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 19 квітня 2024 р.) [Електронне видання] / упоряд.: М. Г. Вербенський, В. О. Рядінська, А. І. Хальота, В. А. Мацько. Київ : ДНДІ МВС України, 2024. С. 279-283.

51. Martyniuk R., Datsiuk O. The President of Ukraine In the Sphere of Ensuring National Security And Defense Capabilities of the State. *Часопис Національного університету “Острозька академія”*. 2021. Серія “Право” 1 (23). URL : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2021/n1/21mrsots.pdf>.

52. Martyniuk R., Datsiuk O., Khomych T. The President of Ukraine as the Supreme Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine: issues of realizing his constitutional status. *Сучасні тенденції розвитку законодавства України в умовах воєнного стану: матеріали круглого столу (м. Острого, 16 травня 2023 р.) / за ред. проф. І. В. Дробуш, доц. О. О. Дацюка*. Острого: Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2023. С. 21-26.

53. Martyniuk R., Datsiuk O., Romanov M., Khomych T. National security and defense council of Ukraine: problematic aspects of the constitutional and legal status. *Inequality, Informational Warfare, Fakes and Self-Regulation in Education and Upbringing of Youth, Youth Voice Journal*. 2023. Vol. IV. P. 78-91.

54. Martyniuk R., Datsiuk O., Romanov M., Khomych T. President and Executive Power in a Mixed Republican Form of Government. Theory and Ukrainian Experience. *Codrul Cosminului*. 2023. No 2. P. 307-328.

55. Авер'янов В. Уряд у механізмі поділу влади: недосконалість вітчизняної конституційної моделі. *Право України*. 2005. № 4. С. 10-16.

56. Арутюнян А. Институт президента Республики Армения. Сравнительно-правовой анализ. Ереван: Мхитар Гош, 1996. 312 с.
57. Арутюнян А. Место президента в системе политико-правовых институтов постсоветских республик. *Jurisprudencija*. 2005. Т. 77 (69). С. 5-10.
58. Битяк Ю., Серьогіна С., Бодрова І. Правове регулювання організації та діяльності апарату глави держави: зарубіжний та вітчизняний досвід. Х. 2012. 140 с.
59. Буроменський М. Громадський контроль у секторі безпеки і оборони України. К.: Центр політико-правових реформ, 2021. 94 с.
60. Бурчак Ф. Конституційний статус Президента України. *Правова держава*. 1997. № 8. С. 19-29.
61. Воронянський М. Інститут президентства в умовах трансформації політичних режимів. К.: Юридична думка, 2020. 280 с.
62. Головатенко В. Основи конституційно-правового статусу Президента України. *Право України*. 1999. № 5. С. 30-33.
63. Гончаренко Г. Повноваження Президента України в управлінні сектором безпеки: організаційно-правовий аспект. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2020. № 1. С. 107-113.
64. Демократичний цивільний контроль над Збройними Силами: навч. посіб. / За ред. М. Пашкова. К.: НІСД, 2020. 128 с.
65. Дзюбенко Н. Повноваження Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України. *Підприємництво, господарство і право*. 2023. № 3. С. 78-81.
66. Жук Н. Система стримувань і противаг у державному апараті: витоки та основний зміст. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 2 (33) № 3 (34). С. 52-62.
67. Заяць Н. Теоретико-правові проблеми інституту президентства в механізмі реалізації державної влади в Україні. *Право України*. 2006. № 6. С. 29-37.

68. Качур І. Конституційно-правовий статус Президента України: проблеми реалізації повноважень у сфері національної безпеки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2020. Вип. 64. С. 45-50.
69. Кириченко О. Роль Президента України у сфері національної безпеки: проблеми нормативної реалізації. *Вісник КНУ імені Т. Шевченка. Юридичні науки*. 2022. № 3(132). С. 210-216.
70. Кириченко О. Функціональні межі повноважень Президента України: проблеми доктрини та практики. *Вісник Конституційного Суду України*. 2022. № 3. С. 167-175.
71. Коропатнік І., Остапенко А. Нормативно-правове закріплення повноважень Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України: сучасний стан та перспективи розвитку. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського*. 2022. № 1 (74). С. 100-109.
72. Котляренко О. Характеристика змісту та обсягу повноважень Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 52-58.
73. Кравець С. Конституційно-правові основи національної безпеки і оборони України. Конституційне право України. За ред. В. Ф. Погорілка. К.: Наукова думка, 2000. 733 с.
74. Крупчан О. Інституційні проблеми розподілу повноважень у сфері національної безпеки. *Право України*. 2021. № 8. С. 96-102.
75. Литвак О., Рибалка Н. Правова природа інституту президентства : моногр. К.: Атіка, 2010. 168 с.
76. Лонді Ф. Парламенти в сучасному світі. *Вибране. Міжпарламентський Союз*. Дартмут, 1989. URL : <http://www.rada.gov.ua>.
77. Мартинюк Р. Забезпечення президентом національної безпеки й обороноздатності держави та доктрина “прихованих” президентських повноважень. *Освіта і наука у сфері національної безпеки: проблеми та*

пріоритети розвитку : матеріали круглого столу (м. Острозьк, 27 січня 2023 р.) / за ред. проф. М. С. Романова, доц. Р. С. Мартинюка, доц. О. О. Дацюка. Острозьк : Видавництво Національного університету "Острозька академія", 2023. С. 48-52.

78. Мартинюк Р. Організація державної влади у змішаній республіканській формі правління: теоретико-правовий аналіз : моногр. Рівне: Видавець О. Зень, 2020. 500 с.

79. Мартинюк Р. Президент і виконавча влада: співвідношення інститутів у практиці сучасних республік. *Право України*. 2020. № 3. С. 256-269.

80. Мартинюк Р. Роль та місце виконавчої влади у конституційній державі. *Функціонування органів державної влади в умовах сучасного конституціоналізму : моногр. / За заг. ред. В. Ковальчука. Львів, 2020. 272 с.*

81. Мартинюк Р., Хомич Т. Конституційно-правовий механізм забезпечення державного суверенітету. *Управління та адміністрування в умовах протидії гібридним загрозам національній безпеці : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 22 листопада 2023 р.)*. Київ: ДУІТ, ХНУРЕ, МНТУ. 2023. С. 471-474.

82. Мартинюк Р., Хомич Т. Президент України у сфері національної безпеки і оборони держави: стратегічна роль та виклики сьогодення. *Актуальні проблеми діяльності складових сектору безпеки і оборони України в умовах особливих правових режимів: поточний стан та шляхи вирішення: тези Всеукраїнської науково-практичної конференції (Харків, 30 березня 2023 року)*. Харків: Вид-во НАНГУ, 2023. С. 108-110.

83. Мельник С. Повноваження Президента України у сфері військового управління. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2019. Том 30 (69). № 4. С. 141-145.

84. Нижник Н. Проблеми президентської влади в Україні. *Бюлетень законодавства і юридичної практики України*. 1999. № 8: Президент в Україні: Законодавче забезпечення діяльності. 416 с.

85. Парламентський контроль за сферою безпеки: принципи, механізми і практичні аспекти. Женева/Київ, 2006. 196 с.

86. Погорілко В. Конституція України: проблеми теорії і практики. *Правова держава*. 2001. Вип. 12. С. 141-158.
87. Правове регулювання організації та діяльності апарату глави держави: зарубіжний та вітчизняний досвід / Ю. Битяк, С. Серьогіна, І. Бодрова. Х. : Оберіг, 2012. 140 с.
88. Реформа демократичного цивільного контролю над Збройними Силами та іншими військовими формуваннями в Україні: наступні кроки. Інститут Євро-Атлантичного співробітництва. Київ, 2018. 39 с.
89. Рудик П. Конституційна реформа в Україні: проблеми та перспективи. К.: Атіка, 2006. 256 с.
90. Серьогіна С. Компетенція Президента України: теоретично-правові засади : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Х., 1998. 19 с.
91. Серьогіна С. Сутність інституту глави держави та його еволюція у світовій державно-правовій практиці. *Вісник Академії правових наук України*. 2000. № 4 (23). С. 54-65.
92. Серьогіна С. Теоретично-правові та організаційні засади функціонування інституту президентства в Україні : моногр. Х.: Ксілон, 2001.
93. Серьогіна С. Теоретично-правові та організаційні засади функціонування інституту президентства в Україні : моногр. Х.: Ксілон, 2001. 280 с.
94. Тодика Ю., Яворський В. Президент України: конституційно-правовий статус : моногр. Х.: Факт, 1999. 256 с.
95. Тополинський В., Остапенко А. Історико-правовий аналіз законодавчого закріплення повноважень Верховного головнокомандувача Збройних Сил України. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 54-61.
96. Шаповал В. Президент України: статус і повноваження. К.: Юрінком Інтер, 2019. 256 с.
97. Шаповал В. Виконавча влада в Україні у контексті форми державного правління (досвід після прийняття Конституції України 1996 року). *Право України*. 2016. № 4. С. 72-88.

98. Шаповал В. Конституція і виконавча влада. К.: Юрінком Інтер, 2004. 80 с.
99. Шаповал В. Сутнісні характеристики конституції як основного закону держави. *Право України*. 2008. № 10. С. 4-12.